

The Problem of the Surplus Population in the Prebendal State: A Case Study of Salmāniyeh–Ordūgāh Village in Qaleh Ganj, Kerman

Morteza Rostami Savadkouhi¹, Nooh Monavvary^{2*}, Alireza Zakeri³

1. PhD Student in Rural Development Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran; mrsavadkouhi@ut.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author); monavvary@ut.ac.ir
3. Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran; alireza.zakeri@modares.ac.ir

Original Article

Abstract

Background and aim: This article examines the formation of the “surplus population” within the context of the prebendal state in Iran, using the village of Salmāniyeh–Ordūgāh. Drawing on economic sociology and political economy, the study employs the concepts of patrimonialism and prebendalism (Weber and Joseph), economic disembeddedness (Polanyi), and Bourdieu’s theory of the state, field, and habitus to analyze state intervention and its consequences for livelihoods, economic morality, and local social relations.

Data and method: The research adopts a critical ethnographic approach. Data were collected through researchers’ field observations based on ten years of intermittent presence in the region and through in-depth semi-structured interviews with twenty village residents.

Findings: The findings indicate that the extension of the state’s prebendal logic through patron–client networks, rent-seeking development projects, and inconsistent agricultural and natural resource policies has contributed to the disintegration of the previous socio-economic order, the weakening of social solidarity, and the disembedding of economic life from its social foundations. In this process, a new economic morality has emerged, characterized by individualization, the dominance of monetary values, and the belief in individual effort as the primary path to success.

Conclusion: The ultimate outcome has been the production of a group of “abandoned” actors who, lacking economic, social, and institutional capital, have been excluded from resources and opportunities and transformed into a surplus population. The article argues that, at least in this case, the surplus population cannot be reduced to mere mismanagement but is rooted in the structural intersection of prebendalism and dominant economic policies in contemporary Iran.

Keywords: Prebendal State, Surplus Population, Economic Morality, Disembedded Economy, Qaleh Ganj

Received: 16/6/2026

Accepted: 5/1/2025

Citation: Rostami Savadkouhi, M., & Monavvary, N., & Zakeri, A. (2026), The Problem of the Surplus Population in the Prebendal State: A Case Study of Salmāniyeh–Ordūgāh Village in Qaleh Ganj, Kerman, *Journal of Iranian Social Studies*, 19(3), 5-34. <https://doi.org/10.22034/jss.2026.2083165.1941>

Extended Abstract

Introduction

This article examines the emergence of a “surplus population” within the context of the prebendal state in contemporary Iran, focusing on the village of Salmaniyeh–Ordougah in Qaleh Ganj County, Kerman Province, as a case study. While poverty, marginalization, and uneven development in rural Iran have often been explained through frameworks of underdevelopment, state inefficiency, or environmental constraints, this study argues that such explanations are insufficient for understanding the structural production of populations that become detached from economic opportunities and excluded from meaningful participation in social and economic life. The article seeks to explain how state interventions, development programs, and local power relations contribute to the creation of groups that are increasingly deprived of economic, social, and institutional resources and consequently become “surplus” to dominant development trajectories.

The theoretical framework combines insights from economic sociology and political economy. It draws on Weber’s and Richard Joseph’s concepts of patrimonialism and prebendalism to analyze how state resources are distributed through patron–client networks; Karl Polanyi’s concept of disembedding to understand the separation of economic activities from their social foundations; and Pierre Bourdieu’s concepts of state, field, habitus, and capital to examine transformations in local social relations and economic dispositions. Through this theoretical synthesis, the study investigates the relationship between state practices, changing economic morality, and the production of surplus populations in a peripheral rural setting.

Methods and Data

The study employs a critical ethnographic approach to explore the lived experiences of villagers and the broader structural conditions shaping their everyday lives. The research is based on a long-term engagement with the region, drawing upon approximately ten years of intermittent field presence by the researchers. This prolonged involvement provided opportunities to observe social interactions, local institutions, livelihood strategies, and changing patterns of economic and social organization.

Empirical data were collected through field observations and twenty in-depth semi-structured interviews conducted with village residents during 2024. Interviewees were selected from different social and occupational backgrounds in order to capture diverse experiences of economic change, access to resources, and relations with governmental and non-governmental institutions. The interviews focused on livelihood transformations, agricultural activities, migration, employment opportunities, perceptions of development projects, and changing social values. The collected data were analyzed through an interpretive and thematic process informed by the study’s theoretical

framework, with particular attention to the interaction between macro-level state structures and everyday social practices.

Findings

The findings indicate that the extension of prebendal state logic into local social and economic life has profoundly transformed the village's social structure. State-supported development initiatives, patron–client networks, rent-seeking projects, and inconsistent agricultural and natural resource policies have disrupted previously existing socio-economic arrangements. Rather than generating sustainable local development, these interventions have often intensified dependence on external actors, weakened traditional livelihood systems, and increased social differentiation among residents.

The study shows that agricultural decline, restrictions related to land and natural resources, and unequal access to development opportunities have contributed to the erosion of older forms of collective life. As traditional mechanisms of cooperation and mutual support weakened, social solidarity declined and economic activities became increasingly detached from local social relations. This process corresponds to Polanyi's notion of disembedding, whereby economic considerations become increasingly separated from social obligations and communal norms.

The research also identifies the emergence of a new economic morality. In contrast to earlier orientations emphasizing collective survival, reciprocity, and locally embedded economic practices, contemporary economic values increasingly revolve around individual achievement, monetary success, and market-oriented skills. Many residents interpret success and failure through the language of personal effort, entrepreneurship, and self-responsibility. Consequently, structural inequalities and institutional barriers tend to be obscured by narratives emphasizing individual determination and merit.

At the same time, access to resources and opportunities remains highly unequal. Individuals lacking economic capital, social connections, institutional support, or political influence face significant obstacles in benefiting from development programs and state interventions. As a result, a segment of the population experiences persistent exclusion from productive economic activities and meaningful opportunities for social mobility. These individuals increasingly occupy a position characterized by insecurity, dependence, and marginality. The article conceptualizes this condition as the production of a surplus population: people who are formally included within the national development project yet effectively excluded from its benefits and opportunities.

Conclusion and Discussion

The study concludes that the emergence of surplus populations in Salmaniyeh–Ordougah cannot be adequately explained through notions of poor governance, administrative inefficiency, or local mismanagement alone. Instead, the findings point to a broader structural process in which prebendal forms of state intervention intersect with dominant economic policies to reshape local livelihoods, social relations, and moral orientations.

The analysis suggests that patronage-based allocation of resources, combined with market-centered development strategies, contributes simultaneously to the disintegration of traditional socio-economic structures and the creation of new forms of exclusion. In this context, surplus populations are not accidental by-products of development but are structurally produced through the interaction of state power, unequal access to capital, and the disembedding of economic life from social relations.

More broadly, the article contributes to debates in economic sociology and political economy by demonstrating how prebendal state practices shape everyday experiences of marginalization in peripheral rural regions. It also highlights the importance of examining economic morality and local social transformations alongside institutional and political processes. By linking prebendalism, disembedding, and the production of surplus populations, the study provides a framework for understanding how contemporary development processes can simultaneously generate inclusion for some groups and exclusion for others. The case of Qaleh Ganj thus reveals the deeper social consequences of state-led development and offers insights into the mechanisms through which vulnerable populations become increasingly detached from resources, opportunities, and the promises of economic progress.

Ethical Considerations

All ethical principles relevant to this study were carefully observed. These included ensuring participant confidentiality and privacy, obtaining informed consent, maintaining the trustworthiness of the research process, adhering to ethical standards of data collection, and accurately acknowledging and citing all sources. Participation in the study was entirely voluntary, and all participants were informed about the purpose of the research and assured that their identities and personal information would remain confidential.

Acknowledgments

This article is based on the first author's M.A. thesis in Sociology at the University of Tehran. The authors gratefully acknowledge the valuable comments and suggestions provided by the thesis

reviewers, which significantly contributed to the improvement of the manuscript. Any remaining errors or shortcomings are the sole responsibility of the authors.

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors. The authors received no financial support for the research, authorship, or publication of this article.

Authors' Contributions

The first author was primarily responsible for data collection, including field observations and conducting interviews. The second and third authors contributed to the development of the theoretical framework, interpretation of findings, and analytical discussions. All authors participated in the writing and revision of the manuscript and approved the final version for publication.

Conflicts of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest regarding the research, authorship, and publication of this article. The authors have no financial, professional, or personal relationships that could be perceived as influencing the work reported in this study.

Author's ORCID

Morteza Rostami Savadkouhi: <https://orcid.org/0009-0000-6653-7140>

Nooh Monavvary: <https://orcid.org/0000-0002-4557-3203>

Alireza Zakeri: <https://orcid.org/0000-0002-1682-773>

References

- Abazari, Y., & Zakeri, A. (2018). Three decades of the coexistence of religion and neoliberalism in Iran. Critique of Political Economy. <https://pecritique.com/wp-content/uploads/2019/02/abazari-zakeri-on-neoliberalism-pdf> [In Persian].
- Ayodele, A. A., Musekiwa, T., & Oyedeji, J. K. (2026). Patronage Politicking in Africa: A Scoping Review of Emerging Issues of Clientelism and Prebendalism in South Africa, Nigeria and Zimbabwe. *Afrika Focus*, 39(1), 149-194. https://brill.com/view/journals/afoc/39/1/article-p149_8.xml
- Bourdieu, P. (2008). *Against neoliberalism: Speeches of resistance* (A. Placid, Trans.). Tehran: Akhtaran Publications. [In Persian].
- Bourdieu, P. (2020). *On the State: Lectures at the Collège de France, 1989–1992* (S. Gharaei, Trans.). Tehran: Mowli Publications. [In Persian].
- Bourdieu, P. (2024). *Theory of Practice* (M. Mardiha, Trans.). Tehran: Naghsh-o Negar Publications. [In Persian].

Bucciferro, J. R. (2010). Economic Restructuring and Poverty/Income Inequality in Latin America. *Consilience: Journal of Sustainable Development*, 4, 1–16. <https://doi.org/10.7916/D8W0968K>

Davoudabadi, A. (2024). Institutional adaptive capacity of stakeholders in coping with drought and climate change (Case study: Qaleh Ganj County, southern Kerman Province). In *Proceedings of the First National Conference on Knowledge-Based Agriculture, Climate Change and Food Security*, Karaj. <https://civilica.com/doc/2014560> [In Persian].

Ebonine, V. C., & Okojie, T. A. (2024). Patronage politics and state creation in Nigeria. *African Social Science and Humanities Journal*, 5(3), 200-212. <https://doi.org/10.57040/yzmmtx21>

Fars News Agency. (2013, May 5). Qaleh Ganj governor: Problems of Keshit tourism village, including drinking water and roads, will be resolved. <https://farsnews.ir/Provinces/1367728380000820360> [In Persian].

Gheidari, H., et al. (2019). Measuring the level of development of Kerman Province counties using integration techniques. *Regional Planning*, 9(1), 55–72. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516735.1398.9.33.5.8> [In Persian].

Ghorbani, M. (2020). Validation analysis of dimensions of local community livability (Case study: Qaleh Ganj County, Kerman Province). *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 51(2), 243–261. <https://doi.org/10.22059/ijaedr.2019.281534.668755> [In Persian].

Heydarvand, M., Este'laji, A., & Asadian, F. (2024). Examining dimensions of local resilience in coping with drought: A case study of Qaleh Ganj County, Kerman Province. *Rural Housing and Environment*, 43(185), 3–12. <https://doi.org/10.22034/43.185.3> [In Persian].

IRNA. (1995, July 31). The regulating and diversion dam on the Halil River in Jiroft will become operational this year. <https://www.irna.ir/news/6992953> [In Persian].

IRNA. (2007, January 22). Kerman Governor at the coordination meeting on agro-industrial projects: No supervision has so far been exercised over the Ahrar Project in southern Kerman Province. <https://www.irna.ir/news/7685502> [In Persian].

IRNA. (2013, October 5). Students living in huts study in temperatures above 45°C. <https://www.irna.ir/news/80845077> [In Persian].

IRNA. (2013, September 4). Operation of 49 camel-breeding projects begins in Qaleh Ganj. <https://www.irna.ir/news/80801667> [In Persian].

IRNA. (2014, August 23). Seventeen development projects to be inaugurated in Qaleh Ganj County. <https://www.irna.ir/news/81282748> [In Persian].

ISNA. (2009, December 31). Village chief of Kongro Village, Chah Dadkhoda District, Qaleh Ganj County: We do not have safe drinking water, there is no general practitioner in the village, and the lack of a middle school prevents students from continuing their education. <https://www.isna.ir/news/8710-07062> [In Persian].

ISNA. (2010, February 7). Flood damages 120 rural housing units in southern Kerman; Qaleh Ganj governor reports 60 hectares of wheat and melon farms inundated. <https://www.isna.ir/news/8811-10445> [In Persian].

ISNA. (2013, January 30). Deprivation prevails in the alleys of Romeshk, Qaleh Ganj, Kerman: The cry of deprivation in southern Kerman Province. <https://www.isna.ir/news/91111106573> [In Persian].

Jeshan Shahriari, N., Jalalian, H., Hajalizadeh, A., & Nasiri-Zare, S. (2021). Rural women's perspectives on the effects of the local community empowerment project in Qaleh Ganj County on women's empowerment (Case study: Sorkh Qaleh Rural District). *Rural Development Strategies*, 7(3), 287–301. <https://doi.org/10.22048/rdsj.2021.242421.1863> [In Persian].

Joseph, A. R. (1987) *Democracy and Prebendal Politics in Nigeria, The Rise and Fall of The Second Republic*, Cambridge University Press, New York.

- Kermaneno. (2025a, January 15). Irrigation challenges in southern Kerman: Power outages place Qaleh Ganj wheat farmers under pressure. <https://kermaneno.ir/k/126204> [In Persian].
- Kermaneno. (2025b, March 9). Head of the regional water authority of Qaleh Ganj: There are 1,700 illegal wells in Qaleh Ganj. <https://kermaneno.ir/k/128352> [In Persian].
- Kermaneno. (2026, December 9). Head of the Mostazafan Foundation: The Qaleh Ganj project has not yet borne fruit; we need to change course. <https://kermaneno.ir/k/136453> [In Persian].
- Kharaei, K. & Azizi, M. (2021). The effectiveness of group behavioral activation therapy on depression, anxiety, and quality of life among female-headed households in Qaleh Ganj County. *Journal of Novel Ideas in Psychology*, 10(14), 1–8. <http://jnip.ir/article-1-580-fa.html> [In Persian].
- Li, T. M. (2017). After development: Surplus population and the politics of entitlement. *Development and Change*, 48(6), 1247-1261. <https://doi.org/10.1111/dech.12344>
- Lobao, L., Tsvetkova, A., Hooks, G., & Partridge, M. D. (2021). Seeing the Local State: Poverty and Income Inequality across the United States during the Great Recession. *Sociology of Development: 1–32*. <https://doi.org/10.1525/sod.2019.0017>
- Madison, D. S. (2012). *Critical Ethnography: Method, Ethics, and Performance* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mehr News Agency. (2013, August 5). Two elderly women whose only wish is to obtain an identity card. <https://www.mehrnews.com/news/2110344> [In Persian].
- Mehr News Agency. (2014, May 5). Increase in camel mortality in Qaleh Ganj; the cause of livestock deaths remains unknown. <https://www.mehrnews.com/news/2285706> [In Persian].
- Mirzaei, S., & Nouripour, M. (2014). Analysis of barriers to the industrialization of livestock production: A case study of Qaleh Ganj County, Kerman Province. *Rural Research*, 5(4), 705–736. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20087373.1393.5.4.1.4> [In Persian].
- Mohammadi, K., & Taheri, A. (2017). The relationship between quality of work life and psychological well-being among lower secondary school teachers in Qaleh Ganj County. In *Proceedings of the Third Conference on Advances in Positive Psychology*, Bandar Abbas. <https://civilica.com/doc/614616> [In Persian].
- Mohseni-Zadeh Kermani, F., Haghghi-Boroujeni, S., Saadati, P., Faeghi, S., & Tabatabaian, M. (2024). Identifying factors affecting the formation and organization of hut housing in Bangro Village (Qaleh Ganj, Kerman). *Rural Housing and Environment*, 43(188), 31–46. <https://doi.org/10.22034/43.188.31> [In Persian].
- Monavvary, N., & Chegini, S. (2022). Understanding society and politics in contemporary Iran through the tension between bureaucracy and prebendalism. In *Proceedings of the Fifth Conference on Conceptual and Theoretical Inquiries into Iranian Society*. [In Persian].
- Mortezaei, M., & Anjomrouz, S. (2019). Analysis of settlements in Chah Dadkhoda District, Qaleh Ganj County, Jazmourian Cultural Region. *Journal of Archaeology*, 3(2), 71–84. <http://archj.richt.ir/article-10-300-fa.html> [In Persian].
- Naderi Khadem, V. (2019). Designing a cultural-recreational complex in Qaleh Ganj City based on indigenous culture and materials. In *Proceedings of the First National Conference on Architecture, Civil Engineering and Tourism with a Sustainable Development Approach*, Hamedan. <https://civilica.com/doc/952892> [In Persian].
- Naderi, A., Yazdanparast, M., Ghorbani, M., & Avazpour, L. (2024). Analysis of the structural characteristics of social capital for community-based land management: A case study of Qaleh Ganj County. *Rangeland*, 18(1), 72–84. <https://rangelandsrm.ir/article-1-1281-fa.html> [In Persian].

Niknam, H., & Razavi Kenti, S. S. (2024). Sustainable housing design strategies for desert villages considering climate and local conditions: The case of Qaleh Ganj, Kerman Province. In Proceedings of the Fifth International Conference on Creative Achievements in Architecture, Urban Planning, Civil Engineering and Environmental Sustainability in Middle East Development, Mashhad. <https://civilica.com/doc/2183880> [In Persian].

Nissanke, M. (2015). A Quest for Institutional Foundations towards Inclusive Development in Sub-Saharan Africa. UNU-WIDER. <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2015/938-1>

Oni, E. (2017). Governance and prebendalism in Nigeria: The past, the present and the future. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 5(4), 424-436. <https://www.researchpublish.com/papers/governance-and-prebendalism-in-nigeria--the-past-the-present-and-the-future>

Polanyi, K. (2023). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (M. Maljoo, Trans.). Tehran: Pardis-e Danesh Publications. [In Persian].

Pourahmad, A., Rajaei, S. A., & Rahmani-Asl, M. (2019). Land suitability zoning for urban waste disposal using the AHP-Fuzzy method in a GIS environment: A case study of Qaleh Ganj City. *Sepehr Geographical Information*, 28(109), 107–121. <https://doi.org/10.22131/sepehr.2019.35641> [In Persian].

Ritzer, G. (2022). *Contemporary Sociological Theory* (M. Salasi, Trans.). Tehran: Elmi Publications. [In Persian].

Rogers, S. (2020). Fidesz, the state-subsumption of domestic business and the emergence of prebendalism: capitalist development in an ‘illiberal’ setting. *Post-communist economies*, 32(5), 591-606. <https://doi.org/10.1080/14631377.2019.1689001>

Rostami, M. T., & Malek-Hosseini, A. (2024). Examining the effects of deprivation alleviation programs on social and economic sustainability in Qaleh Ganj County, the pilot region of Iran’s resistance economy. *Environmental Planning*, 16(60), 137–162. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2676783.1402.16.60.7.1> [In Persian].

Rouzkhosh, M. (2017). *The concept of development and its relationship with politics and ideology: A sociological reflection on the transformation of the concept of development in post-revolutionary Iran* (Doctoral dissertation, University of Tehran). [In Persian].

Soyyigit, S. (2019). A Comparative Analysis of Causality Between Institutional Structure and Economic Performance for Developed and Developing Countries. *Montenegrin Journal of Economics*, 15(3), 37–51. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2019.15-3.3>

Szelenyi, I. (2016). Weber’s theory of domination and post-communist capitalisms. *Theory and society*, 45(1), 1-24. <https://doi.org/10.1007/s11186-015-9263-6>

Tasnim News Agency. (2014, May 11). Kerman governor: Qaleh Ganj Special Economic Zone will be established. <https://tasnimnews.ir/366184> [In Persian].

Teichman, J. (2012). *Social Forces and States: Poverty and Distributional Outcomes In South Korea, Chile, and Mexico*, Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804782548>

Thomas, J. (1993). *Doing critical ethnography*. SAGE Publications, Inc., <https://doi.org/10.4135/9781412983945>

Weber, M. (2015). *Economy and Society* (A. Manouchehri, M. Torabi-Nejad, & M. Emadzadeh, Trans.). Tehran: SAMT Publications. [In Persian].

مسئله انسان اضافی در دولت پریندال: مطالعه موردی روستای سلمانیه-اردوگاه در قلعه‌گنج کرمان

مرتضی رستمی سوادکوهی^۱، نوح منوری^{۲*}، علیرضا ذاکری^۳

۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ mrsavadkouhi@ut.ac.ir

۲* - استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)؛ monavvary@ut.ac.ir

۳- استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران؛ alireza.zakeri@modares.ac.ir

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: این مقاله به بررسی شکل‌گیری «انسان اضافی» در بستر دولت پریندال در ایران می‌پردازد و روستای سلمانیه-اردوگاه در شهرستان قلعه‌گنج استان کرمان را به‌عنوان مطالعه موردی تحلیل می‌کند. پژوهش با تکیه بر رهیافت جامعه‌شناسی اقتصادی و اقتصاد سیاسی، و با بهره‌گیری از مفاهیم پاتریمونالیسم و پریندالیسم (وبر و جوزف)، فک‌شدگی اقتصاد (پولانی) و نظریه دولت، میدان و عادت‌واره (بورديو)، به بررسی نحوه مداخله دولت و پیامدهای آن بر ساختارهای معیشتی، اخلاق اقتصادی و روابط اجتماعی محلی می‌پردازد.

روش و داده‌ها: روش تحقیق مردم‌نگاری انتقادی است و داده‌ها از طریق مشاهدات میدانی پژوهشگران از ده سال حضور نامنظم در منطقه و مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ نفر از ساکنان روستا در سال ۱۴۰۳ گردآوری شده و تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که امتداد منطق پریندالی دولت در قالب شبکه‌های حامی-پیرو، پروژه‌های عمرانی و اقتصادی رانتی، و سیاست‌های ناهماهنگ منابع طبیعی و کشاورزی، به فروپاشی سامان اجتماعی-اقتصادی پیشین، تضعیف همبستگی اجتماعی و حرکت به سوی فک‌شدگی اقتصاد منجر شده است. در این فرایند، اخلاق اقتصادی جدیدی مبتنی بر فردی‌شدن، تفوق ارزش پول، مهارت‌محوری ابزاری و ایده «خواستن و تلاش فردی» شکل گرفته است.

بحث و نتیجه‌گیری: نتیجه این تحولات، شکل‌گیری گروهی از کنشگران «رهاشده» است که به دلیل فقدان سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و نهادی، از دسترسی به منابع و فرصت‌ها بازمانده و به «انسان‌های اضافی» بدل شده‌اند. مقاله نشان می‌دهد که مسئله انسان اضافی قابل تقلیل به سوءمدیریت نیست و دست‌کم در این مورد خاص ناشی از الگوی ساختاری تلافی پریندالیسم و سیاست‌های اقتصادی مسلط در ایران معاصر است.

واژگان کلیدی: دولت پریندال، انسان اضافی، اخلاق اقتصادی، فک‌شدگی اقتصاد، قلعه‌گنج

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۳/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵

ارجاع: رستمی سوادکوهی، م، منوری، ن، و ذاکری، ع. (۱۴۰۴). مسئله انسان اضافی در دولت پریندال: مطالعه موردی روستای سلمانیه-اردوگاه در قلعه‌گنج کرمان، *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۹(۳)، صص. ۳۴-۵. <https://doi.org/10.22034/jss.2026.2083165.1941>

مقدمه و بیان مسأله

در دهه‌های اخیر، یکی از موضوعات مهم در جامعه‌شناسی اقتصادی و اقتصاد سیاسی، بررسی نسبت میان ساخت دولت، شیوه توزیع منابع، و پیامدهای اجتماعی آن در سطح زندگی روزمره مردم بوده است و ادبیات موضوع نشان می‌دهند که توسعه، فقر، نابرابری، و محرومیت را نمی‌توان فقط با ارجاع به عوامل طبیعی یا ویژگی‌های فردی یا حتی سوءمدیریت توضیح داد، بلکه باید آنها را در پیوند با سازوکارهای حکمرانی، الگوهای تخصیص منابع، و نحوه مداخله نهادهای سیاسی در اقتصاد مورد مطالعه قرار داد (تیچمان^۱، ۲۰۱۲؛ نیسانکه^۲، ۲۰۱۵؛ سوییجیت^۳، ۲۰۱۹؛ لوبائو^۴ و همکاران، ۲۰۲۱). از این منظر، اقتصاد نه حوزه‌ای مستقل، بلکه حک شده^۵ در مناسبات گسترده‌تر اجتماعی و سیاسی تلقی می‌شود که در تعامل با ساخت قدرت شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود.

در این میان، مفاهیمی همچون پاتریمونالیسم^۶ و پربیندالیسم^۷ و حامی‌پروری^۸ اهمیت ویژه‌ای یافته‌اند (جوزف^۹، ۱۹۸۷؛ زلنی^{۱۰}، ۲۰۱۶؛ لی^{۱۱}، ۲۰۱۷؛ آنی^{۱۲}، ۲۰۱۷؛ راجرز^{۱۳}، ۲۰۲۰؛ ابونینه و اکوجیه^{۱۴}، ۲۰۲۴؛ آیودله^{۱۵}، ۲۰۲۶). این مفاهیم به پژوهشگران امکان می‌دهند تا چگونگی شکل‌گیری شبکه‌های حامی-پیرو^{۱۶}، توزیع نامتوازن منابع و فرصت‌ها، و تأثیر آنها بر حیات اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی را بررسی کنند. در چنین شرایطی، مداخلات توسعه‌ای و برنامه‌های اقتصادی همیشه به بهبود وضعیت عمومی منجر نمی‌شوند و گاه خود به بازتولید وابستگی، نابرابری، و اشکال جدیدی از حاشیه‌نشینی می‌انجامند. از این رو، مطالعه مناطق پیرامونی و کمتر توسعه‌یافته می‌تواند بستری مناسب برای مشاهده پیامدهای عینی این سازوکارها فراهم آورد.

شهرستان قلعه‌گنج در جنوب کرمان در دهه‌های اخیر با بحران‌های زیست‌محیطی، نابرابری‌های اقتصادی، و گسست‌های فرهنگی مواجه بوده است. این منطقه با فقر مزمن، کمبود منابع آب، خشکسالی‌های مکرر، و فرسایش شدید زیست‌محیطی روبه‌روست. این مشکلات تاکنون به انحای مختلف در مقالات علمی (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۸؛ خرابی و عزیز، ۱۴۰۰؛ داودآبادی، ۱۴۰۲؛ رستمی و ملک‌حسینی، ۱۴۰۲؛ حیدروند و همکاران، ۱۴۰۳) و گزارش‌های رسانه‌ای و مطبوعاتی منعکس شده است (ایسنا، ۱۳۸۷؛ ایسنا، ۱۳۸۸؛ ایسنا، ۱۳۹۱؛ مهر، ۱۳۹۲؛ ایرنا، ۱۳۹۲؛ مهر، ۱۳۹۳؛ کرمان‌نو، ۱۴۰۳ الف) اما هنوز مورد مطالعه روشمند جامعه‌شناختی قرار نگرفته است. یکی از مهمترین تحولات اجتماعی سه دهه اخیر در این منطقه، اسکان جمعیت وابسته به شبکه‌های قاچاق در قالب «اردوگاه» و

1 Teichman

2 Nissanke

3 Soyigit

4 Lobao

5 Embedded

6 Patrimonialism

7 Prebendalism

8 Clientelism

9 Joseph

10 Szelenyi

11 Li

12 Oni

13 Rogers

14 Ebonine & Okojie

15 Ayodele

16 patron-client

هم‌جواری آن با روستای «سلمانیه» بود که روستای جدیدی به اسم «اردوگاه-سلمانیه» شکل داد و خود سبب شکل‌گیری ساختارهای جدید اجتماعی شد؛ ساختارهایی که طبق مشاهدات نویسندگان بر روابط سردار-غلام و سلسله‌مراتب قومی-اقتصادی استوارند.

مقارن با چنین مشکلاتی تاکنون طرح‌ها و برنامه‌های متفاوتی برای مردم منطقه اجرا شده است که آنها نیز تنها مدت کوتاهی دوام داشته و برخی منجر به مشکلات شدیدتری نیز شده است؛ از جمله ساخت سد، طرح احراز، طرح‌های عمرانی، کشت محصولات آبر توسط سرمایه‌داران غیرمحلی، اجاره‌ارزان زمین‌ها، بهره‌کشی از نیروی کار ارزان روستایی (ایرنا، ۱۳۷۴؛ ایرنا، ۱۳۸۵؛ ایرنا، ۱۳۹۳، کرمان‌نو، ۱۴۰۳ ب). همچنین می‌توان به اجرای طرح‌هایی چون «منطقه ویژه اقتصادی» و برنامه‌های موسوم به «اقتصاد مقاومتی» اشاره کرد که البته تأثیر آنها در رفاه عمومی چندان تأیید نشده است (فارس، ۱۳۹۲؛ ایرنا، ۱۳۹۲؛ تسنیم، ۱۳۹۳؛ کرمان‌نو، ۱۴۰۴).

تلاقی تمام ویژگی‌های طبیعی و مداخلات انسانی و برنامه‌ریزی‌های حکمرانی در منطقه قلعه‌گنج آنجا را حائز اهمیت مطالعه‌ای از منظر جامعه‌شناختی می‌کند. اگرچه به طور معمول پرداختن به مناطق محروم از منظر حل مسئله و ارائه راهکار و اجرای طرح‌های پیشنهادی بوده است، اما فقدان مطالعات جامعه‌شناختی و عدم شناخت انسانی-اجتماعی می‌تواند تمام تلاش‌های مذکور را به شکست بکشاند. از این منظر، قلعه‌گنج نه فقط صحنه‌ای از فقر و کم‌آبی (داودآبادی، ۱۴۰۲؛ حیدروند و همکاران، ۱۴۰۳)، بلکه عرصه‌ای برای مطالعه نحوه مداخله دولت و نیروهای عمومی غیردولتی در شکل‌دهی به روابط اجتماعی و اخلاق اقتصادی است. تحلیل جامعه‌شناختی وضعیت این منطقه مستلزم تحلیل نسبت میان ساختار دولت در ایران، منطق سرمایه‌داری، و دگرگونی در الگوهای معیشت و کنش اقتصادی است. بر این اساس، مسئله اصلی پژوهش توصیف فقر، کم‌آبی، یا محرومیت در قلعه‌گنج نیست، بلکه تلاش برای فهم سازوکارهایی است که از خلال آنها مداخلات دولتی، برنامه‌های توسعه‌ای، سیاست‌های اقتصادی، و شبکه‌های محلی قدرت در طول زمان به دگرگونی ساختارهای معیشتی، روابط اجتماعی، و اخلاق اقتصادی مردم منطقه انجامیده‌اند.

بنابراین در پژوهش حاضر به طور مشخص به سراغ سه موضوع می‌رویم. اول آنکه از منظر جامعه‌شناسی اقتصادی و اقتصاد سیاسی بهترین توصیف مفهومی از این منطقه چیست. اهمیت این موضوع در این است که نظمی به تمام مطالعات و تلاش‌ها برای تحقیق و تغییر در منطقه می‌دهد. دوم آنکه منطقه‌ای با چنین شرایطی به طور متناسب تغییراتی در اخلاقیات و روحیه کاری و اقتصادی مردمان خود به وجود خواهد آورد و مطالعه این تغییرات یکی از اهداف این تحقیق است. سوم اینکه نه تنها روحیه و اخلاق بلکه سازوکارهای نهادی نیز تغییر یافته بنابراین آنها نیز حائز اهمیت مطالعه است. بر این اساس، پرسش‌های محوری مقاله عبارت‌اند از این که «چه مفاهیم اقتصاد سیاسی می‌تواند وضعیت کنونی قلعه‌گنج را توضیح دهد؟»، «چه تغییراتی در اخلاق اقتصادی و فرهنگ کار مردم منطقه پدید آمده است؟»، و «این تحولات از رهگذر چه سازوکارهای نهادی و اجتماعی صورت گرفته‌اند؟».

پیشینه تجربی

در پژوهش‌های انجام شده بر روی منطقه قلعه‌گنج، مسائل مختلف از روش‌ها و دیدگاه‌های مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است که به صورت کلی می‌توان آن‌ها را در چند دسته‌بندی کلی قرار داد. دسته اول تحقیقات روانشناختی است که بر روی عوامل فردی و رفتاری و سطوح خرد تمرکز دارند و موضوعات متنوعی را که معمولاً بحث‌های درمانی، سلامت روانی، افسردگی، اضطراب، و کیفیت زندگی است در بر می‌گیرد (محمدی و طاهری، ۱۳۹۶؛ جشان شهریاری و همکاران، ۱۳۹۹؛ خارایی و عزیزی، ۱۴۰۰). دسته دوم ادبیات مدیریت شهری است که بیشتر بر روی مطالعه عوامل محیطی طبیعی و مصنوعی و تأثیر آن‌ها در مدیریت شهری-روستایی تمرکز دارند و به

موضوعاتی همچون پایداری مسکن، اسکان روستایی، پهنه‌بندی و تعیین اراضی، و پسماندهای شهری می‌پردازند (نیکنام و رضوی کنتی، ۱۴۰۳؛ پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۸؛ محسنی‌زاده کرمانی و همکاران، ۱۴۰۳). دسته سوم پژوهش‌های فرهنگی-گردشگری است که از مطالعه و تبیین صرف فراتر رفته و به راهکارهای افزایش بهره‌وری اقتصادی منطقه به واسطه فعال کردن پتانسیل‌های فرهنگی و گردشگری تمرکز دارند (مرتضایی و انجم‌روز، ۱۳۹۸؛ نادری خادم، ۱۳۹۸). دسته بعدی پژوهش‌ها، بر روی مسئله توسعه و چالش‌های آن در منطقه تمرکز دارند (میرزایی و نوری‌پور، ۱۳۹۳؛ قیداری و همکاران، ۱۳۹۸؛ قربانی، ۱۳۹۹).

دسته‌ای از پژوهش‌ها که بیشترین قرابت را با مقاله حاضر دارند آنهایی هستند که به موضوعاتی همچون محرومیت‌زدایی و تاب‌آوری پرداخته‌اند (رستمی و ملک‌حسینی، ۱۴۰۲؛ داودآبادی، ۱۴۰۲؛ نادری و همکاران، ۱۴۰۳؛ حیدروند و همکاران، ۱۴۰۳). اما اولاً از لحاظ روشی تفاوت‌های اساسی با روش جامعه‌شناختی دارند و ثانیاً این پژوهش‌ها یا چارچوب نظری مشخصی ندارند یا اینکه چارچوب‌های نظری استفاده شده شمول کافی جهت توضیح چالش‌های جاری منطقه قلعه‌گنج را ندارند. بنابراین به طور کلی اگرچه ادبیات پژوهشی فعلی راجع به قلعه‌گنج داده‌های اولیه میدانی مناسبی جهت بررسی ارائه می‌کنند اما غنای مناسب جهت توضیح پیچیدگی‌های موجود در منطقه را ندارند. هدف این پژوهش تبیین وضعیت اجتماعی-اقتصادی روستای سلمانیه-اردوگاه در شهرستان قلعه‌گنج از منظر جامعه‌شناسی اقتصادی و اقتصاد سیاسی است. پژوهش می‌کوشد با بهره‌گیری از مفاهیم متناسب، سازوکارهای نهادی و اجتماعی مؤثر بر تحولات منطقه را شناسایی کرده و پیامدهای این تحولات را بر اخلاق اقتصادی، فرهنگ کار و شیوه‌های معیشت ساکنان تحلیل کند.

ملاحظات نظری

با توجه به ماهیت چندسطحی مسئله مورد مطالعه، لنز (و نه چهارچوب) نظری پژوهش از ترکیب چند رهیافت مکمل شکل گرفته است. از آنجا که پژوهش حاضر در پی تبیین رابطه میان ساخت دولت، توزیع منابع، تحولات معیشتی، و دگرگونی‌های اخلاق اقتصادی در سطح محلی است، اتکا به یک نظریه واحد برای توضیح تمامی ابعاد مسئله کافی به نظر نمی‌رسد. از این رو، نظریه پاتریمونیالیسم وبر^۱ و پربیندالیسم جوزف برای تحلیل منطبق دولت و سازوکارهای توزیع منابع، مفهوم فک‌شدگی^۲ اقتصاد پولانی^۳ برای فهم دگرگونی رابطه اقتصاد و جامعه، و نظریه دولت، میدان و عادتواره بوردیو برای تبیین بازتاب این فرایندها در سطح کنشگران محلی و تجربه زیسته آنان به کار گرفته شد. این مفاهیم نه به مثابه الگوهای از پیش تعیین‌کننده، بلکه به عنوان ابزارهای تحلیلی و ارجاعی و حساس‌سازی نظری برای فهم و تفسیر داده‌های میدانی مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

پاتریمونیالیسم و پربیندالیسم: از دید وبر «پاتریمونیالیسم» شکل دولت‌به‌خودگرفته اقتدار سنتی است، هر چند که در آن چیزی به نام «دولت» در معنای مدرن آن وجود ندارد. در پاتریمونیالیسم، وفاداری‌ها و مناسبات شخصی بر ساختار دولت سیطره دارد. در نظام پاتریمونیال کل دستگاه اداری و نظامی وابسته به شخص حاکم و در واقع ملک شخصی او تلقی می‌شود. تعریف دقیق این نوع دولت عبارت است از عملکرد خودسرانه مبتنی بر مناسبات موروثی و خاندان سالارانه با مرکزیت دربار و سیطره مناسبات شخصی و حامی‌پرورانه (وبر، ۱۳۹۴:۲۳۴). مفهوم دیگر وبر «پربیندالیسم» است که او در اشاره به چین از آن استفاده می‌کند و ناظر به سازوکار حامی‌پروری در پاتریمونیالیسم است. در واقع «پربیند» به دفاتر و مناصب دولتی گفته می‌شود که به افراد نزدیک یا خویشاوند پادشاه و حاکم واگذار

1 Weber

2 Disembeddeness

3 Polanyi

می‌شود و منبع درآمدی برای دارندگان آن است. امتداد پربیندالیسم در دولت‌های مدرن نیز قابل شناسایی است. دولت پربیندال از دید ریچارد جوزف مجموعه‌ای از مقامات است که مستعد تصرف جمعی و فردی در خدمت اهداف و منافع خویش است. دولت در این حالت شکلی از بازار است که برای توزیع کالاها و خدمات بر سر تصاحب آن رقابت فردی، قومی، و طبقاتی وجود دارد. چنین سیاستی می‌تواند به تشدید نزاع سیاسی و قومی و تضعیف دموکراسی در قالب «بازی مرگ و زندگی» منجر شود و نیز از طریق گسترش فساد، مانع اصلی توسعه اقتصادی شود. در پربیندالیسم، پروژه‌های دولتی و عمومی ابزار تقسیم سود و منفعت بین نزدیکان می‌شود. از نظر جوزف در حامی‌پروری پربیندال، دولت منابع مالی را تأمین و حفظ می‌کند و مجموعه‌ای از روش‌های فاسد، به شکل‌گیری و دوام شبکه‌های حمایتی کمک می‌کند. در کشورهای توسعه‌نیافته، توأم با اشکال و ظواهری از اداره نظام سیاسی به شیوه قانونی-عقلانی، سیاست‌ها و رفتارهای پربیندالی و حامی‌پرورانه وجود دارد (منوری و چگینی، ۱۴۰۱: ۱۹).

پولانی و فک‌شدگی اقتصاد: تحلیل پولانی از مفهوم بازار آزاد خودتنظیم‌گر شروع می‌شود که از نظر او تلاش برای تحقق چنین نظامی منجر به مخاطره برای جوهر انسانی و طبیعی جامعه می‌شود (پولانی، ۱۴۰۲: ۳). بازارها تا آنجایی که تاریخ نشان می‌دهد وجود داشته‌اند، اما جامعه‌ای که حول بازار شکل گرفته باشد تنها از ابتدای قرن نوزدهم به وجود آمده است. پولانی اشاره می‌کند که «هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند برای مدتی طولانی به حیات خود ادامه دهد مگر اینکه نوعی از اقتصاد را داشته باشد، اما تا قبل از زمان ما هیچ اقتصادی هرگز وجود نداشته است که به‌طور کلی، تحت کنترل بازار باشد» (پیشین: ۴۵). پولانی نمونه‌های متعددی را مثال می‌آورد که در آنها تجارت در خدمت منافع شخصی نیست. پولانی، در همه موارد، چه جزایر تروبریانند، مصر باستان، یا حتی نظام فئودالی اروپا نشان می‌دهد که بازار مکمل هر کدام از این جوامع است نه اصل سازمان‌دهنده جامعه. پولانی نشان می‌دهد تجارت مبتنی بر معاوضه به‌مثل و بازتوزیع، و نه منافع شخصی، در واقع بر حجم عظیمی از تاریخ مکتوب غلبه دارد (پیشین: ۱۰۰). روایت تاریخی پولانی در جهت تبیین برهانی نظری است که بر اساس آن خطاهای نظری لیبرالیسم کلاسیک را تشریح کند. پولانی تبیین می‌کند که تا پیش از تکوین نظام بازار، اقتصاد در خدمت اجتماع بود. اما با تکوین و تکامل نظام بازار، این اجتماع بود که در خدمت اقتصاد قرار گرفت و سامان اقتصادی از سامان اجتماعی منفک شد. این مهم‌ترین نقد پولانی بر اقتصاد بازار است. وی در این جهت مفهوم انسان اقتصادی نزد اقتصاددانان کلاسیک را به پرسش می‌کشد.

نظریه دولت بوردیو: بوردیو در کتاب درس‌هایی درباره دولت، مباحث فراسرمایه و فرامیدان را مطرح کرده است. از نقطه نظر بوردیو، اشکال متفاوت انباشت سرمایه، نظامی، اقتصادی، نمادین، وابسته به یکدیگرند و یک کل را تشکیل می‌دهند و همین جمع‌بندی است که خاص‌بودگی دولت را به وجود می‌آورد. انباشت گونه‌های متفاوت سرمایه از طریق قدرت مرکزی واحد، نوعی فراسرمایه را تولید می‌کند. یعنی سرمایه‌ای که این خاصیت منحصر به فرد را دارد که بر روی سرمایه اعمال نفوذ کند. بوردیو می‌گوید دولت یک «فرا» است؛ قدرتی ورای قدرت‌های دیگر است. تحلیل انباشت اشکال متفاوت سرمایه در واقع حکم اعطای ابزار فهم این نکته است که چرا موجودیت دولت با تصاحب سرمایه‌ای که توانایی اعمال نفوذ بر سرمایه‌های دیگر را دارد، پیوند خورده است. از نظر بوردیو «دولت به عنوان دارنده فراسرمایه، میدانی است که در داخل آن کارگزاران دولتی برای تصاحب سرمایه‌ای که به آن‌ها قدرت نفوذ در میدان‌های دیگر را می‌دهد، با یکدیگر مبارزه می‌کنند» (بوردیو، ۱۳۸۷: ۲۱۴). علی‌رغم اینکه دولت خود را به‌سان یک نیروی فرامیدانی استوار می‌کند اما ساخت داخلی آن کماکان از قواعد میدان پیروی می‌کند. بنابراین هرگونه ساخت ذات‌گرایانه و غیرتاریخی و یکپارچه از ساخت دولت، با درک بوردیو دارای ناهماهنگی است. بوردیو در مقاله‌ای با عنوان «دست راست و چپ دولت» به بهترین شکل تصویر تاریخی از یک موجودیت

پیچیده ارائه می‌دهد که اتفاقاً دچار کشمکش درونی بین نیروهای داخلی خودش است. دو نیروی چپ و راست میدان دولت طی دهه‌ها کشمکش و ایجاد و تخریب سازمان‌ها و وزارت‌خانه‌های جدید و قدیم به ساخت داخل میدان شکل داده‌اند. دست چپ دولت متشکل از نهادها و وزارت‌خانه‌های فرهنگی-اجتماعی، دست حمایتی و فرهنگی دولت است که در مقابل دست راست آن که شامل دیوانسالاری وزارت‌خانه‌های مالی و بانکی است، در جدال دائم است.

در نگاه نخست، تناقضی ظاهری میان بوردیو و جوزف وجود دارد: بوردیو دولت را «دارندهٔ فراسرمایه» و «فرامیدان» معرفی می‌کند که بر سایر میدان‌ها (اقتصادی، فرهنگی، نظامی) سلطه دارد و نوعی انباشت سرمایه را اعمال می‌کند که توانایی نفوذ در سرمایه‌های دیگر را دارد. در مقابل، جوزف دولت پربیندال را ضعیف، تکه‌تکه شده و فاقد انسجام کارکردی توصیف می‌کند که در آن هر مقامی به دنبال تصاحب شخصی است. اما این دو تصویر نه تنها ناسازگار نیستند، بلکه در تحلیل دولت در جوامع پیرامونی-سرمایه‌داری مکمل یکدیگرند، به شرط آنکه تمایز میان ساختار انتزاعی دولت و کارکرد روزمره آن را در نظر بگیریم.

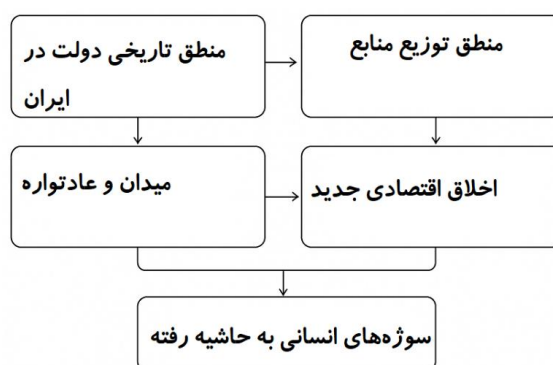
بر مبنای ادبیات نظری مرور شده، چارچوب مفهومی این مقاله به شکل زیر تدوین می‌شود:

۱. سطح کلان حکمرانی: منطق تاریخی شکل دولت (وبر - بوردیو - جوزف). در سطح کلان، تبارشناسی دولت از منظر وبر و ریچارد جوزف و بوردیو بنیان تبیین را تشکیل می‌دهد.

۲. سطح نهادی: منطق اقتصاد و فک‌شدگی (پولانی). در این سطح، نظریهٔ فک‌شدگی کارل پولانی چارچوب تحلیلی برای فهم رابطهٔ میان دولت و جامعه را فراهم می‌کند.

۳. سطح میانی: میدان و عادت‌واره (بوردیو). در سطح میانی، نظریهٔ میدان و عادت‌وارهٔ بوردیو به کار گرفته می‌شود تا اثرات عینی و روزمرهٔ این ساختارها بر کنشگران محلی تحلیل شود.

۴. سطح خرد: سوژه‌های رهاشده و اخلاق اقتصادی جدید. در این وضعیت، آن دسته از کنشگرانی که در شبکه‌های حامی-پیرو جای ندارند، به «انسان‌های اضافی»^۱ بدل می‌شوند.

نمودار ۱ چارچوب مفهومی پژوهش

¹ Surplus Population

روش و داده‌های پژوهش

این پژوهش با روش مردم‌نگاری انتقادی انجام شده زیرا مسئله پژوهش حاضر فقط مطالعه شیوه‌های معیشت یا تحولات فرهنگی در روستای سلمانیه-اردوگاه نیست، بلکه فهم نحوه تأثیر ساختارهای حکمرانی، مداخلات توسعه‌ای و شبکه‌های قدرت بر زندگی روزمره، اخلاق اقتصادی و فرصت‌های زیستی ساکنان منطقه است. بر همین اساس مردم‌نگاری انتقادی انتخاب مناسبی که امکان استفاده از نظریه‌های انتقادی را نیز می‌دهد (توماس^۱، ۱۹۹۳؛ مدیسون^۲، ۲۰۱۲).

داده‌های پژوهش از سه منبع اصلی گردآوری شدند: نخست، مشاهدات میدانی حاصل از حدود نه سال حضور نامنظم نویسنده اول در منطقه طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۳ که اگرچه این حضور منظم نبود اما امکان مشاهده تغییرات تدریجی در مناسبات اجتماعی، شیوه‌های معیشت، و نگرش‌های اقتصادی را فراهم کرد؛ دوم، مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته با ساکنان روستا؛ و سوم، بررسی اسناد و گزارش‌های مطبوعاتی مرتبط با منطقه. بهره‌گیری همزمان از این منابع امکان مقایسه و تکمیل داده‌ها از مسیرهای مختلف را فراهم ساخت و به غنای تفسیری پژوهش کمک کرد.

برای انتخاب مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، از نمونه‌گیری هدفمند با راهبرد حداکثر تنوع استفاده شده است. هدف آن بود که گستره تجارب زیسته در گروه‌های مختلف اجتماعی-اقتصادی روستا بازنموده شود. معیارهای انتخاب مشارکت‌کنندگان شامل موارد زیر بود: سن (تلاش شد که از تمامی گروه‌های سنی جوان، میانسال، و پیر مشارکت‌کننده انتخاب شوند)؛ وضعیت شغلی و مالکیت منابع (مشارکت‌کنندگان از طیف وسیعی از مشاغل مانند کشاورزی، کارگری، کسب‌وکارهای کوچک، و مشاغل جدید مهارتی انتخاب شدند)؛ تحصیلات (انتخاب افراد با سطوح مختلف تحصیلات از زیردپلم تا کارشناسی انجام شد). در انتخاب این افراد، علاوه بر معیارهای فوق، سعی شد تا به تنوع اقتصادی و اجتماعی توجه کافی شود تا نتایج به‌دست آمده بتواند نمایانگر وضعیت عمومی جامعه روستای سلمانیه باشد. پس از تعیین این معیارها، نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع ادامه یافت و در نهایت به ۲۰ مصاحبه انجامید. با این حال، باید تأکید کرد که به دلیل محدودیت‌های فرهنگی و دشواری دسترسی به زنان روستا (ممنوعیت گفت‌وگوی نامحرم با پژوهشگر مرد در بسیاری از موارد)، مصاحبه‌شوندگان همگی مرد بودند. این محدودیت به عنوان یک کاستی روش‌شناختی مهم در بخش بازتابندگی بحث شده است. بنابراین یافته‌های پژوهش به طور مستقیم نمایانگر تجربه زیسته زنان روستا نیست و تعمیم آن به کل جامعه روستایی نیازمند احتیاط است. در جدول ۱ مشخصات مشارکت‌کنندگان مرحله دوم پژوهش آورده شده است.

برای تحلیل داده‌ها از فن تحلیل مضمون بهره گرفته شد. این روش شامل مراحل زیر بود: پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و کدگذاری اولیه (پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، داده‌ها به‌طور دقیق کدگذاری شدند. در این مرحله، تلاش شد تا داده‌های خام میدانی در قالب موضوعات اولیه یا عبارت‌های معنایی دسته‌بندی شوند)؛ کدگذاری ثانویه (کدهای اولیه بر اساس شباهت معنایی در گروه‌های کوچک‌تر سازماندهی شدند)؛ استخراج مضامین اصلی (مضامین فرعی در سطوح بالاتر انتزاع با یکدیگر ترکیب شدند تا مضامین اصلی پژوهش شکل گیرند. در این مرحله کدها با مفاهیم نظری پژوهش در تعامل و گفتگو قرار گرفتند). در تمام مراحل، کدگذاری و تحلیل توسط نویسنده اول انجام و سپس توسط نویسندگان دوم و سوم (به عنوان ممیز مستقل) مورد بازبینی قرار گرفت. موارد اختلاف از طریق بحث تا حصول توافق حل شد.

¹ Thomas

² Madison

راهبردهای اعتباربخشی: برای افزایش اعتبار یافته‌ها از ترکیب چند راهبرد استفاده شد. اول مثلث‌سازی داده‌ها^۱: داده‌های حاصل از مشاهده میدانی، مصاحبه‌ها و اسناد مطبوعاتی به صورت مستمر با یکدیگر مقایسه شدند. دوم مثلث‌سازی روشی: ترکیب مشاهده طولی و مصاحبه عمیق امکان ثبت هم‌گفتار و هم‌رفتار را فراهم کرد. سوم بازبینی توسط همکاران^۲: دو تن از جامعه‌شناسان آشنا با مسائل توسعه روستایی، فرایند کدگذاری و مضامین استخراج شده را ارزیابی کردند و پیشنهادهای اصلاحی ارائه دادند.

بازتابندگی^۳ پژوهشگر: مردم‌نگاری انتقادی مستلزم خودآگاهی پژوهشگر از موقعیت، سوگیری‌ها و تأثیر متقابل خود بر میدان و داده‌هاست. پژوهشگر اول این مطالعه مردی است با پیشینه تحصیلی جامعه‌شناسی، متولد شهری بزرگ و بدون تعلق قومی-خویشاوندی به منطقه قلعه‌گنج. این موقعیت مزایا و محدودیت‌هایی داشت. از یک سو، «بیگانگی» نسبی به مشاهده رفتارهایی که برای بومیان عادی تلقی می‌شود (مانند روابط حامی-پیرو) حساسیت بیشتری داد. از سوی دیگر، ورود پژوهشگر به روستا بدون واسطه یک فرد محلی معتبر ممکن نبود؛ از این رو همیشه با معرفی یکی از معتمدان روستا (که خود عضو شورای روستا بود) وارد می‌شدیم. این وابستگی می‌توانست دسترسی به دیدگاه‌های مخالف یا حاشیه‌ای (مانند کسانی که با آن معتمد اختلاف دارند) را محدود کند. برای کاهش این سوگیری، پژوهشگر علاوه بر معرفی اولیه، ساعاتی را به تنهایی در مکان‌های عمومی (مغازه‌ها، مسجد، ایستگاه سوخت) سپری و با افراد گوناگون بدون حضور واسطه گفت‌وگو کرد. دیگر نکته بازتابندگی، مسئله جنسیت پژوهشگر است. همان‌طور که اشاره شد، مصاحبه با زنان روستا ممکن نشد. این محدودیت ساختاری به این معناست که یافته‌های پژوهش به طور نظام‌مند از منظر مردان روایت شده است. برای جبران نسبی این کاستی، تلاش شد تا در مشاهدات میدانی رفتارهای عمومی زنان (نحوه تردد، حضور در مزارع، الگوی خرید) ثبت شود، اما این داده‌ها جای گفت‌وگوی مستقیم را نمی‌گیرند. بنابراین خواننده باید یافته‌های این پژوهش را به طور عمده معطوف به «تجربه مردان روستا» از تحولات پربیندال بداند و هرگونه تعمیم به جمعیت زنان مستلزم پژوهش جداگانه‌ای با رویکرد حساس به جنسیت و با حضور پژوهشگر زن است. در نهایت، پژوهشگر آگاه است که حضور نه‌ساله او (هرچند نامنظم) ممکن است برخی از ساکنان را به «سازگاری» با حضور وی واداشته باشد. برای کاهش اثر مشاهده‌گر، رفتارهای عادی (مانند نشستن در مغازه و همراهی در کار روزانه) بر مصاحبه رسمی و ضبط‌شده غلبه داشت و یادداشت‌های میدانی بلافاصله پس از ترک روستا نوشته می‌شد. همچنین هیچ‌گونه مشوق مالی به مشارکت‌کنندگان داده نشد تا احتمال ارائه پاسخ‌های مطلوب کاهش یابد.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل تحقیق، اصول اخلاقی رضایت آگاهانه (شرح اهداف پژوهش و کسب اجازه برای ضبط صدا)، محرمانگی اطلاعات (استفاده از نام مستعار در گزارش)، و احترام به هنجارهای محلی (همراهی با فرد محلی در نخستین دیدارها، پرهیز از طرح سؤالات مستقیم درباره قاچاق و مسائل امنیتی) رعایت شد.

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان

گروه سنی	نام مستعار	وضعیت شغلی	تحصیلات
جوان	محمدعلی	مشاغل جدید مهارتی	زیردیپلم
	خالد	مشاغل جدید مهارتی	فوق دیپلم
	ابراهیم	کشاورز (زمین‌دار)، مشاغل جدید مهارتی	زیردیپلم

1 Data Triangulation

2 Peer Debriefing

3 Reflexivity

زیردیپلم	مشاغل جدید مهارتی	حمزه	میانسال
کارشناسی	کشاورز (زمین دار)	مصطفی	
زیردیپلم	مشاغل جدید مهارتی	خیاط	
زیردیپلم	کارگر ساده (بدون زمین و دام)	مهدی	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	حشمت	
زیردیپلم	کارگر ساده (بدون زمین و دام)	لالبخش	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)، مشاغل جدید مهارتی	اسحاق	
کارشناسی	کشاورز (زمین دار)، مشاغل جدید مهارتی	قنبر	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	سلمان	
زیردیپلم	مشاغل جدید مهارتی	کریم	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	تاجمحمد	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	عیسی	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	یونس	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	شهریار	
بی سواد	کشاورز (زمین دار)، دامدار (زمیندار)	علی	پیر
بی سواد	کشاورز (زمین دار)	اردشیر	
زیردیپلم	کشاورز (زمین دار)	محمد	

پرسش‌های مصاحبه بر بازسازی عادت‌واره‌ها، سرمایه‌ها، و مناسبات فرهنگی و اقتصادی مردم تمرکز داشت؛ موضوعاتی مانند شیوه‌های معیشت، الگوهای مصرف و پس‌انداز، روابط خویشاوندی، مناسک مذهبی، نگرش به دولت و گروه‌های جهادی، تغییرات در زمین و دام، و درک از آینده منطقه. روش تحلیل از الگوی پژوهش بوردیو در کار و کارگر در الجزایر الهام گرفته و بر فهم گذار از اخلاق اقتصادی «اجتماع‌مند» به اخلاق اقتصادی «فردی‌شده» استوار است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های انجام‌شده در تابستان ۱۴۰۳ در روستای سلمانیه، مقولات زیر با استفاده از روش تحلیل مضمون و ترکیب آن با نظریه و مشاهده، استخراج شد:

جدول ۲: مضامین اصلی و فرعی

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه: عبارتهای معنایی
امتداد وضعیت پربیندال در روستا (شبکه‌های محلی قدرت و دسترسی نابرابر به منابع)	پروژه امن‌سازی بدون برنامه‌ریزی بعدی	«دعواها و درگیری‌های ساکنان جدید و قدیم» «از بین رفتن آرامش و امنیت ساکنان قدیمی»
	منطقه ویژه اقتصادی و مزایای رانتی	«راه‌اندازی کسب‌وکار کوچک با وام بنیاد» «کارخانه‌های منتقل شده و ورشکست شده» «تأسیس کارخانه به خاطر وام گرفتن و معافیت مالیاتی»
	بحران آب و کارشکنی اداره منابع طبیعی	«سختگیری اداره آب نسبت به روستاییان» «مجازهای سهلگیرانه نسبت به کشاورزان سرمایه‌دار و اجاره‌نشین»
	افول کشاورزی و کارشکنی اداره جهاد کشاورزی	«کنار گذاشتن تسهیلات آبیاری قطره‌ای» «قیمت پایین خرید محصولات کشاورزی»
	فساد ادارات دولتی و تفوق شبکه حامی-پیرو	«فساد و اختلاس در وام گرفتن به اسم اهالی» «عدم پیگیری کارها در صورت فقدان رابطه»

به سمت فک‌شدگی اقتصادی (تضعیف همکاری‌های معیشتی و غلبه منطق پول)	اخلاقیات اقتصادی فک‌شده	«ضعیف شدن آداب و رسوم» «کاهش کمک‌رسانی و یاری‌رسانی اهالی به هم»
	فروپاشی سامان اجتماعی-اقتصادی حک‌شده	«فقدان همکاری در اجاره گرفتن زمین» «جایگزینی مناسبات سرمایه به جای مشارکت»
	تفوق ارزشی پول	«شکست‌های زیاد در کارهای کشاورزی» «کاسته شدن از همیاری و تعاون» «اهمیت یافتن هر چه بیشتر پول در فقدان روابط پیشین»
برآمدن اخلاقیات اقتصادی جدید	مهارت متجر به پول	«کم شدن انگیزه برای تحصیل رسمی» «مهارت‌آموزی برای شغل زدن»
	غلبه ایده خواست و تلاش فردی	«تأکید بر تلاش کردن برای کسب درآمد» «فراگیر شدن مشاغل آزاد»
	خودخواهی مضاعف در امور اقتصادی	«محو شدن همبستگی‌های پیشین در روستا» «از بین رفتن کمک‌های محلی»
انسان اضافی (تجربه بیکاری، رهاشده‌گی و فقدان افق معیشتی)	اهمیت امکانات و مناسبات	«الان به یه سنی رسیدیم که باید کار داشته باشیم» «اینا نمیشه همین جا باید بسازیم»
	بیکاری و درماندگی و رهاشده‌گی	«سوخت‌کشی اخراج همون آتیش گرفته» «دیگه مسکن ما تریاک بود»

امتداد وضعیت پربیندال در روستا

یکی از پرسش‌های مقاله این است که آیا وضعیت پربیندال دولت از بعد از دهه ۱۳۷۰، به واسطه امتداد دستگاه‌های دولتی تا دورافتاده‌ترین نقاط ایران، بر شکل‌گیری وضعیت فعلی منطقه موثر بوده است یا خیر؟ بر اساس یافته‌های پژوهش، تأثیرات این امتداد، در پنج دسته‌بندی کلی جای می‌گیرند. این مجموعه عوامل که در ارتباط با دولت، در شکل‌دهی به وضعیت اسفناک کشاورزی، محیط‌زیستی و غیره روستا مؤثر بوده‌اند، به عنوان داده‌های عینی تأییدکننده امتداد پربیندالیسم در داخل روستا، در نظر گرفته می‌شوند که در زیر لیست شده‌اند:

۱- پروژه امن‌سازی بدون برنامه‌ریزی‌های بعدی: از ابتدای دهه ۱۳۷۰ سازمان‌های نظامی با هدف «برقراری امنیت و خلع سلاح اشرار» وارد منطقه جازموریان شده و پس از اجرای عملیات‌های متعدد موفق به خلع سلاح اقوام مسلح منطقه شدند. این اقوام که بیشتر به قاچاق مواد مخدر مشغول بودند بعد از شکست، از کوه‌های اورتین به جلگه‌های پایین‌دست دریاچه جازموریان کوچانده شدند. اولین و بزرگترین چالش سازمان‌های نظامی، ایجاد بستر معیشتی مناسب برای ساکنان جدید جلگه بود. نتیجه این شد که بدون بررسی‌های همه‌جانبه و به دنبال اهداف کوتاه مدت؛ بخشی از زمین‌ها و چراگاه‌های روستای سلمانیه بزرگ را به «تسلیم شدگان» منتقل کردند. در نهایت روستای اردوگاه از سال ۱۳۷۳ در کنار روستای سلمانیه ایجاد شد و با اینکه امروز دو روستا از لحاظ مکانی تقریباً در هم ادغام شده‌اند، اما همیشه تقابل دائمی بین این دو روستا، اکثراً به صورت دعوای خشونت‌آمیز و یا سازوکارهای طرد فرهنگی در جریان است. تقابل فرهنگی سلمانیه و اردوگاه آن قدر زیاد است که توجه هرکسی که برای اولین بار به آنجا پا بگذارد را جلب می‌کند. به نظر می‌رسد در تضاد قراردادن منافع مردم روستا به واسطه واگذاری چراگاه‌های بالادست در کنار تفاوت فرهنگی مردمان کوه و جلگه (تفاوت کوچ‌نشینان و یکجانشینان) در مرکز این چالش‌هاست:

«اونا تو به جایی کوهی زندگی کردن اصلا با حرف زندشون با کاراشون با روش کاریشون مثلا دعوایی چیزی راه میندازن. اردوگاه ما راحت بودیم آرامش داشتیم. ولی الان نه ما الان تو قفسیم» (حشمت).

غیر از مسئله تقابل فرهنگی، سازمان‌های نظامی با حفر ۳۰۰ حلقه چاه جهت تامین آب شرب و کشاورزی ساکنان جدید بود، سفره‌های زیرزمینی منطقه پرآب جازموریان را به خشکی کشاندند به گونه‌ای که بنا به ادعای مردم روستا عمق چاه‌ها طی سی سال از ۳ متر به ۱۸ متر رسیده است.

۲- منطقه ویژه اقتصادی و مزایای رانتی: قلعه گنج در دولت دوم اصلاحات تبدیل به منطقه ویژه اقتصادی شد و بعد از آن نیز، توسط بنیاد مستضعفان به عنوان پایلوت اقتصاد مقاومتی انتخاب شد، طرح‌های «فعال‌سازی پتانسیل اقتصادی منطقه» یکی پس از دیگری آغاز شدند. از راه‌اندازی هتل کپری گرفته تا طرح‌هایی مانند راه‌اندازی صندوق‌های توسعه روستایی و در نهایت برپاسازی کارخانه‌های تولید کنجد و رب و غیره که در واقعیت کارخانه‌های پیش از این دایری بودند که از سایر مناطق ایران به این منطقه آزاد اقتصادی با امتیازات ویژه همچون تخفیف و معافیت مالیاتی و وام‌های بدون بهره تولید و غیره منتقل شده بودند.

در این میان این تنها صندوق‌های توسعه روستایی بودند که برای شروع موفق بودند. مجهز کردن روستا به امکانات زیباسازی و راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک و حمایت از دامداری و کشاورزی کارویژه این صندوق‌ها بود. اما این صندوق‌ها نیز در نهایت بعد از دو سال ورشکست شده و منحل شدند:

«بیست میلیون وام به من دادن و من امدم این مغازه رو راه انداختم. اون موقع خیلی پول بود. بالای تابلو مغازه نوشته بنیاد مستضعفان» (کریم).

اما این همه ماجرا نبود، جذابیت منطقه آزاد اقتصادی، وام‌های کلان تولید، نیرو و مواد اولیه ارزان آنقدر زیاد بود که بنیاد و شبکه حامی-پیروی آن را به استفاده از این «طلای رها» شده واداشت. این کارخانه‌ها حتی کمک چندان به اشتغال و اقتصاد منطقه نیز نکردند:

«یه سری کارخونه زدن، کارخونه رب و کارخونه آبمیوه و کارخونه کنجد و... همشونم ورشکست شدن. وام کلان گرفتن، دستگاه آوردن، چند سال هم کار کردن بعدش جمع کردن. اینا تو منطقه محروم وقتی بیان سرمایه‌گذاری کنن، از مالیات معاف میشن» (مصطفی).

۳- بحران آب و کارشکنی اداره منابع طبیعی: یکی دیگر از مسائل روستاییان مشکل کمبود آب و افزایش چاه‌های غیرمجاز است. اداره منابع طبیعی در عین اینکه نسبت به روستاییان به شدت در حال سخت‌گیری است اما به راحتی به کشاورزان سرمایه‌دار و اجاره‌نشین اصفهانی و شیرازی و یزدی مجوزهای بهره‌برداری عظیم از آب و کشت محصولات آبربری مانند هندوانه می‌دهد:

«قدیما می‌گفتن زمین عملاً مال خداست. بعد خدا مال دولته. ولی الان نه، زمین مال زوره» (محمد).

۴- افول کشاورزی و کارشکنی اداره جهاد کشاورزی: جهاد کشاورزی منطقه با قطع کردن سهمیه سوخت تراکتورهای منطقه عملاً کشاورزی را دچار چالش کرده است. این در حالی است که تسهیلات کشاورزی مانند طرح‌های سامان‌دهی آبیاری قطره‌ای دیگر رایگان نیستند و در قالبی ارائه می‌شوند که در عمل بدون رابطه دریافت آن‌ها امکان‌پذیر نیست.

«تسهیلات میدادن واسه آبیاری قطره‌ای، این پمپ‌های کشاورزی، اون هم قطع کردن.» (مصطفی).

در کنار تمام این‌ها مشکل دیگری که کشاورزان با آن دست و پنجه نرم می‌کنند، قیمت پایین خرید محصولات کشاورزی توسط جهاد و قیمت بالای فروش بذر و کود است:

«فصلش می‌گن گندم اینطور میشه. میره رو ۲۵ تومن. پارسال من ۱۸.۵ از دولت خریدم به دولت فروختم ۱۷.۵.»
(اسحاق).

۵- فساد ادارات دولتی و تفوق شبکه حامی-پیرو: ادارات دولتی و بانک‌های منطقه به شدت درگیر فساد مالی و حامی‌پروری هستند. مصداقی از فساد در وام و تسهیلات رخ داد.

«اگه یه شهری مسئولی میبینه رییس می‌خوره میگه خب من هم بخورم. یه سری رئیس بانک کشاورزی به نام خانومای ما وام گرفته و پول رو پس نداده» (شهریار).

جدای از فساد و اختلاس‌ها کارهای اداری و مالی بدون داشتن رابطه حامی-پیرو با مسئولان این ادارات، کاری پیش نمی‌رود:

«فکر کن من عضو شورام و پیگیر کارهای روستام. زمانی که مجبور هستم باید برم فرمانداری. اما این مسئولها که از استان میان خیلی سهل‌انگارن. باید یه رابطه‌ای باشه که پیگیر باشن.» (لالبخش).

به سمت فک‌شدگی اقتصادی

در روستا ردپای حرکت به سمت فک‌شدگی اقتصاد از میدان اجتماعی و زیست روزمره مردم مشهود است. بیش از همه، این مسئله خود را در فروپاشی سامان اجتماعی-اقتصادی قبلی نشان می‌دهد. سامانی اقتصادی ذیل اجتماع که بر اساس آن هر کس آگاهی کامل از فرآیند و جزئیات تولید، فروش و توزیع و خرید مجدد مواد اولیه داشت. فک‌شدگی وضعیتی است که در آن، افراد به صورت درخود به دنبال اهداف اقتصادی هستند. پیگیری اقتصاد به صورت درخود سایر حوزه‌های اجتماعی را نیز درمی‌نوردد و به صورت گسترش‌یابنده‌ای سایر روابط را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد. اینگونه نیست که در این شرایط یک کشاورز فقط رابطه‌اش با محصول و زمینش را با اعداد تنظیم کند، او حالا دیگر کمک‌هایش به همسایه خود را نیز با اعداد به چنگ حساب درمی‌آورد.

فروپاشی سامان اقتصادی-اجتماعی پیشین مردم منطقه در سایه وضعیت پربیندال در چند حوزه در حال رقم خوردن است. این فروپاشی و دگرگونی بزرگ با مرکزیت چند تحول ناهمزمان و متقارن رویت‌پذیر شده است. اینکه آداب و رسوم و روش‌های زیست و معیشت قدیمی کمرنگ شده و یا به فراموشی سپرده شده‌اند از بزرگترین شواهد اثبات این مدعاست. در ادامه سعی شده برای هر کدام از آن‌ها روایت‌هایی محلی به عنوان شاهد و مثال و در نهایت تکمیل‌کننده تحلیل آورده شوند.

۱- اخلاقیات اقتصادی فک‌شده: آداب و رسوم محلی ضعیف شده‌اند و همدلی و همیاری به ویژه در ارتباط با مسائل اقتصادی یا کم شده یا از بین رفته است. سامان اجتماعی حل و فصل مسائل به میانجی ریش سفید دیگر کارکرد خود را از دست داده، چشم‌وهم‌چشمی در رسومات ازدواج فراگیر شده، و تفریح مردم روستا اغلب به خاطر هزینه‌ها کاهش یافته است.

«این روزا اینجوریه که دختر میگه فلانی پنج دست لباس خریده پس من هم باید بخرم. چشم و هم‌چشمی زیاده. قدیما مردم بیشتر به هم کمک می‌کردن.» (محمدعلی).

با اینکه هنوز هم حمایت‌های اجتماعی در مواقع خاص، از سمت روستاییان به همدیگر جاری است اما تحول کیفی در کمیت آن‌ها رخ داده و دیگر مانند گذشته نیست.

«من خودم سال ۱۳۷۳ که ازدواج کردم هیچی نداشتم. داییم اومد بهم به گاو داد یکی اومد بهم دو تا گوسفند داد. هرکسی به چیزی داد من شروع کردم» (شهریار).

البته باید توجه داشت که هیچ چیز با شکوهی در گذشته نیست و اگر در مقام مقایسه نقدی وارد می‌شود بر این اساس است که در تحول از سامان اجتماعی پیشین به سامان جدید، همبستگی اجتماعی پیشین که اکنون با فردیت‌های مستقل متزلزل شده دوباره با ترکیب جدیدتر، تقویت شود.

«کسی هم قدیم ضرر میکرد هر کی به اندازه توانش پولی گوسفندی داشت میداد. الان دیگه کمک نمیکنن طرف ضرر کرد ضرر کرد دیگه.» (اردشیر).

۲- فروپاشی سامان اجتماعی-اقتصادی حک شده: رفتارهای اقتصادی پیشین که بر پایه نوعی همکاری و همدلی اجتماعی بود امروز دیگر کار نمی‌کنند و یا ضعیف شدند؛ برای نمونه نظام‌های همکاری اقتصادی مانند «مزارعه یک به پنج» یا «مشارکت در دام» دیگر منسوخ شده‌اند. امروز همکاری بین کشاورز و زمین‌دار بر پایه حساب و کتاب «سخت» و اجاره بهای از پیش پرداخت شده استوار شده است. اگر کشاورز غیرمالکی بخواهد کار کشاورزی کند حتما باید نصف اجاره بهای زمین را پیش بپردازد تا در صورت ورشکستگی (که احتمال کمی هم ندارد) زمین‌دار «ضرر» نکند. اگر زمانی بین چوپان و مال‌دار نوعی مشارکت جاری بود، امروز چوپان، کارگر مال‌دار است و طبق ساعات کاری گوسفندان را به چراگاه‌های بی‌آب و علف می‌برد:

«با بعضیا که خودمونی هستن میتونی نصفشو الان بدی نصفشو بعد از برداشت. اما غریب‌ها که مثلا از شهرستان اجاره می‌کنن کامل می‌گیرن.» (محمدعلی).

۳- تفوق ارزشی پول: با اینکه حجم تولیدی محصولات کشاورزی رشد داشته اما اولاً به واسطه افزایش جمعیت و گسترش نیازها و ثانیاً ناکامی‌های مکرر در روش‌های قدیم کسب فعالیت اقتصادی، مردم دائماً دچار مشکلات مالی هستند:

«مردم فقیرن چون مردم محصولاتشونو نمیدونن به کی بفروشن، سردرگمن، روغنشونو رو دستشون اونقد میمونه تا خراب میشه.» (مصطفی).

روایت روستاییان پر از شکست‌ها و ورشکستگی‌هایست که هر کدام‌شان در تلاش بودند تا به نوعی در این وضعیت، اقتصاد خود را سامان دهند اما ناموفق بوده‌اند و امروز به دنبال راه‌های «جدید»ی برای موفقیت در اقتصادند:

«مثلا کنجد که ما می‌کاریم از اونجا میاریم این جا به دلال می‌فروشیم ورمیداره می‌بره ما خودمون وسیله ای که داشته باشیم برداریم ببریم شهر نداریم ببریم کارخونه نداریم نمی‌تونیم» (سلمان).

در شرایطی که توصیف شد، به واسطه حرکت به سمت اقتصاد فک‌شده‌تر و تحولات در اخلاقیات اجتماعی-اقتصادی مردم، پول ذره ذره تبدیل به یگانه ارزش می‌شود. دیگر تصور مردم منطقه این است که پول حلال مشکلات است و بدون داشتن پول و درآمد کافی نه تنها نمی‌شود تفریح کرد بلکه حتی نمی‌توان زندگی کرد. علی‌رغم هژمون شدن این تصور به واسطه محدودیت منابع مالی در

منطقه و وضعیت نابه‌سامان اقتصادی جدید، در عمل نیز همه چیز به پول گره خورده و نتیجه‌اش، قفل‌شدگی عجیب در معیشت و زیست روزمره مردم روستاست.

«دیگه کشاورز روش نمیشد بیاد در مغازه به خاطر این که خودشان درامدی ندارن. وسیله خوراکی خوششون رو باید نسیه بگیرن تا موقعی که گندم بفروش» (کریم).

برآمدن اخلاقیات اقتصادی جدید

در نهایت همه چیز دست به دست هم می‌دهد تا نگرش‌های جدید نسبت به کار و زندگی و تلاش و آینده‌ظهور کند و از پس آن، اخلاقیات اقتصادی جدیدی سربرآورد. البته برخی از این نگرش‌ها با اینکه ارتباط مستقیمی با وضعیت ندارند اما باید در نظر داشت که در نهایت فرزند همین فک‌شدگی اقتصاد از سایر حوزه‌های زندگی اجتماعی هستند؛ اما هسته سخت این اخلاقیات جدید، «تلاش» برای کسب درآمد در «کم‌دردسرتین» شکل ممکن است. براساس مشاهدات و نتایج تحلیل مصاحبه‌ها، می‌توان آن‌ها را در سه گروه کلی دسته‌بندی کرد:

۱- مهارت منجر به پول: علی‌رغم اینکه در بین اکثر میان‌سالان روستا، درس خواندن و ادامه تحصیل جهت رسیدن به پایداری شغلی اهمیت دارد اما در بین جوانان و نوجوانان یادگرفتن مهارت عملی که منجر به «شغل زدن» شود، اهمیت بیشتری دارد. از همین رو گرایش یادگیری و مهارت‌آموزی در نسل جدید روستا بالاتر رفته و البته محصور در فرم آموزش و پرورش و مدرسه نمانده و از آن خارج شده است. بیشتر مهارت‌آموزی‌ها از طریق کسب تجربه از جوانان روستا که موفق به «شغل زدن» شدند و یا از طریق فضای مجازی رخ می‌دهد.

«انگیزه خاصی برای ادامه تحصیل نیست. اونایی که قصد خوندن ندارن الان دیگه مسیروشون رو مشخص می‌کنن. میرن دنبال کارهای فنی. خودم دانش‌آموز داشتم دنبال کارای فنی رفتن موفق شدن. تو شهرها می‌رن کار می‌کنن پیمان‌کاری برمی‌دارن» (قنبر).

۲- غلبه ایده خواست و تلاش فردی: در کنار اینکه ایده امکان‌پذیری پیمودن ره صدساله در یک شب در میان جوانان و نوجوانان روستا رونق گرفته است؛ این ایده‌ها که خواستن توانستن است و با تلاش فردی می‌توان به همه جا رسید و تنبلی جوانان روستاست که باعث شده بی‌پول بمانند نیز در حال گسترش است.

«آره تلاش کنم می‌رسم. تا تلاش نکنی نمی‌رسی. باید تلاش کنی. اینجا اگه تلاش نکردی و درس نخوندی کارگری هم نرفتی از گشنگی می‌میری» (مهملی).

این ایده‌ها روی نوع مشاغل هم تأثیر گذاشته است:

«الان بعضیا به فکر کشاورزی اومدنو یکی مغازه ای زده یکی مسافر کشی می‌کنه اکثرا یک شغلی زدن» (محمدعلی).

حتی شاید این ایده‌ها منجر به کارهای غیرقانونی نیز شود:

«این اکثریت دوست دارن به ماشین سایپا داشته باشن برن دنبال کار قاچاق سوخت. چون زود بازدهه.» (قنبر).

۳- خودخواهی مضاعف در امور اقتصادی: علاوه بر رویه‌های اخلاقی جدید ذکر شده در میان مردم روستا، برجسته‌ترین اخلاق اقتصادی که ارتباط مستقیم با فک‌شدگی اقتصادی دارد؛ حساب و کتاب سخت در امور زمین و آب است. چنان‌که در این دو موضوع، برادر برادرش را نمی‌شناسد. اینجا یکی از جاهایی است که همبستگی اجتماعی روستا بیشترین ضربه را خورده و خواهد خورد.

«مثلاً از بابت زمین حریص شدن. اصلاً به طوری شده که رحم و مروت ندارن.» (محمد).

انسان اضافی

انسان اضافی یعنی انسانی که خارج از بازی سرمایه مانده و به همین واسطه رها شده است. به واسطه وضعیت پربیندال، نه موضوع برنامه‌ریزی دولت است و به واسطه قرار نداشتن در شبکه حامی-پیرو نه منافی به سمت او سرازیر می‌شود.

۱- اهمیت امکانات و مناسبات: مسئله در اینجا، امکانات ساختاری‌ای است که برخی از مردم روستا به واسطه ساخت دولت و امتداد بازوهای آن، به آن‌ها دسترسی دارند و از این رو امکان گذار از این دگرگونی بزرگ را کسب می‌کنند. انسان اضافی، به صورت بالقوه اراده تغییر شرایط را دارد اما امکاناتی را ندارد که با آن بتواند، سوژگی‌اش را بالفعل کند، فلذا در این بازی، بازنده می‌ماند.

«لان به به یه سنی رسیدیم که باید کار داشته باشیم کار که نیست.» (ابراهیم).

۲- بیکاری و درماندگی و رهاشدگی: در کشاکش تحول اخلاق اقتصادی منطقه، عده‌ای به واسطه سرمایه‌هایی که دارند، شانس موفقیت‌شان در راه‌اندازی کسب و کار جدید و یا حداقل حفظ روش‌های قدیمی بسیار بیشتر است. بنا به مشاهدات، فقط ۲۰ درصد روستاییان موفق شدند تا «شغل بزنند» و ۳۰ درصد نیز به واسطه دارا بودن زمین و دسترسی به سهم آب و دام و غیره امکان معیشت در این سامان فروپاشیده را کم و بیش دارند. تقریباً نیمی از روستا بیکارند یا به صورت فصلی و موقعیتی کارگری می‌کنند. اینان بدون زمین کشاورزی یا سرمایه اجتماعی خاص، بدون داشتن هیچ حرفه و مهارتی، هنوز به سوخت‌بری گرایش پیدا نکرده‌اند. انسان‌هایی رهاشده که در این روستا که یا امکانات همگام‌سازی خود با شرایط در حال تحول را ندارند یا امکانات در دسترس‌شان مانند سوخت‌بری پر از خطرات جانی است.

«چاره‌ای نیست باید ادامه داد. یا باید سوخت‌کشی کنیم یا کشاورزی که وضعش خوب نیست. سوخت‌کشی آخرش همون اتیش گرفته یا خوابت میبره تو جاده یا مامور می‌گیرتت یا بلایی سرت میاد دیگه. اینجا همه چی سخته. اکثر جوونا میرن بندر کارگری» (خیاط).

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله با تمرکز بر روستای سلمانیه-اردوگاه و بهره‌گیری از ادبیات نظری تلاش کردیم که ادای سهمی در ادبیات پژوهشی این منطقه داشته باشیم. اهم یافته‌ها و نتایج این مقاله در ادامه خواهد آمد.

۱- امتداد پربیندالیسم در قلعه‌گنج: سپاه پاسداران پس از جنگ، هنوز به صورت گسترده وارد حوزه اقتصادی نشده بود و خلع سلاح «اشرار مسلح» جنوب کرمان و غرب سیستان و بلوچستان به‌سان غایتی جلوه می‌کرد که ساختار نظامی این سازمان در راستای حفظ موجودیت خویش آن را طلب می‌کرد. علمیات «موفق» سپاه قدس در استقرار انحصار حاکمیت دولت همراه با اجرای طرح احرار شد؛ طرحی اقتصادی که راستای ایجاد شغل برای تسلیم شدگان کلید خورده بود و به موجب آن بیش از ۳۰۰ حلقه چاه بر روی سفره‌های زیرزمینی منطقه حفر شد.

در سوی دیگر ماجرا، منطقه قلعه‌گنج یکی از مناطق پر آب استان کرمان بوده اما امروز تقریباً تمام سفره‌های زیرزمینی آن خشک شده‌اند و حتی دیگر با چاه‌های عمیق هم نمی‌توان به آب چندان رسید. البته طبق ادعای رئیس آبفای منطقه، تکنولوژی ردیابی هسته‌ای جدیدی در اختیار قرار گرفته تا بتوانند چاه‌های خیلی عمیق - عمق بیشتر از ۳۰۰ متر و تا چند کیلومتر - احداث کنند. اینکه رابطه این هزینه‌های سنگین در تکنولوژی حفر چاه و وضعیت عمومی منطقه چیست، در این مقاله نمی‌گنجد اما بررسی ارقام سود این فتودال‌های اجاره‌نشین منطقه، خود موضوعی قابل تحقیق و حائز اهمیت است.

به صورت عمومی زمین‌های روستاها توسط روستاییان در فصل سرما به صورت تجمیع شده - قطعات ۱۰ هکتاری - با قیمت ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلیون در سال اجاره داده می‌شود. کشاورزان اجاره‌نشین، به طور نوعی هندوانه می‌کارند. این اجاره در صورتی است که سود خالص حاصل از هندوانه در هر ۱۰ هکتار بین یک تا دو میلیارد تومان است. همچنین برخی همدستی‌های میان دولت‌مردان محلی با گروه‌های سیاسی-اقتصادی مانند کشاورزان سرمایه‌داری که از شیراز و اصفهان و یزد به منطقه سرازیر می‌شدند منجر به خم کردن قانون به نفع بهره‌برداری بیشتر از آب و حفر چاه‌های غیرقانونی و کودهای یارانه‌ای و غیره شد.

همانطور که اشاره شد جنوب کرمان به واسطه پیگیری برخی گروه‌های سیاسی تبدیل به منطقه آزاد اقتصادی شد. این جذابیت اقتصادی، در یک پوشش ایدئولوژیک بهترین راه ورود بنیاد مستضعفان به منطقه بود. چرخش ظاهری «منطقه ویژه اقتصادی» به «پایلوت اقتصاد مقاومتی» علاوه بر اینکه دست بنیاد مستضعفان را برای انجام «پروژه» باز گذاشت، باعث توجه گروه‌های جهادی به منطقه شد. در عرض ده سال، هجوم گروه‌های جهادی مختلف با سرمایه‌های کم و زیاد تبعات مختلفی را با خود به ارمغان آورد. شکل‌گیری شبکه‌های حامی-پیرو در سطح روستایی در یک طرف و گرایش مردم و مسئولان منطقه به سرمایه‌های تزریقی «جهادی‌آورده»، اندک فرهنگ کشاورزی- دامپروری روستاهای منطقه قلعه‌گنج را به مرز نابودی کشاند.

۲- اضمحلال اخلاق اقتصادی پیشین منطقه: در نظام‌های سنتی نمی‌توان از اخلاق اقتصادی به تنهایی حرف زد زیرا همه چیز حک شده در سامان اجتماعی است و در نهایت اخلاقیات اقتصادی با تعریف خود در ذیل امر اجتماعی هدفی غیر از هدف خودبنیادی اقتصاد برای اقتصاد را دنبال می‌کردند. در منطقه نیز سامان معیشتی با همدلی و مواسات پیوند نزدیک‌تری داشت. کشاورزی بر پایه «مزارعه یک به پنج»، یکی از شکل‌های همکاری رایجی بود که زمین‌داران با روستاییانی که زمین کشاورزی ندارند، باهم توافق می‌کردند. علاوه بر این دو طرف در سود و زیان شریک بودند، عایدی به صورت پس‌پرداخت و در صورت موفقیت‌آمیز بودن کشاورزی و

محصول مناسب، توزیع می‌شد. این نوع همکاری کشاورزی در وضعیت جدید عملاً از بین رفته و زمین‌دار، زمین خود را به قیمت قطعی و به صورت پیش‌پرداخت، به کشاورز برای کاشت محصول اجاره می‌دهد و در صورت عدم موفقیت و محصول مناسب، تغییری در قرارداد مابین رخ نخواهد داد.

یکی دیگر از اخلاقیات اقتصادی رایج، اهدای هدایای دامی به افراد در حال ازدواج و تشکیل خانواده بود. اساس تشکیل گله جدید لزوماً ارث یا خرید گاو و گوسفند نبود، مردم منطقه در یک مجموعه مناسبات بده‌بستانی هدایایی ازدواج، دام‌هایی را به زوجین هدیه می‌دادند تا آنها بتوانند معیشت خود را سامان ببخشند. علاوه بر آن در گذشته اگر کسی به هر دلیلی از این نظام هدایا بیرون افتاده بود، امکان مشارکت-چوپانی را داشت. به این صورت که با نگهداری از گله در یک دوره مشخص سهمی از گله به وی می‌رسید و خود صاحب گله می‌شد. هر دوی این مناسبات اقتصادی در مورد دام از بین رفته و مردم منطقه به جز ارث یا اقدام به خرید، صاحب دام نمی‌شوند و چوپانی نیز مانند بسیاری از کارها، تبدیل به یک شغل با حقوق ثابت شده است.

۳- شکل‌گیری اخلاق اقتصادی جدید منطقه: ردپای اخلاقیات جدید را می‌توان در حوزه‌های مختلفی دنبال کرد. از اهمیت پیدا کردن تحصیل و دانش عملی و حرفه‌ای گرفته تا پرنگ‌شدن ایده تلاش و فراگیرشدن خودخواهی مضاعف در امور اقتصادی -در مورد روستا زمین- همگی وجوه مختلف ظهور یک اخلاقیات جدید را نشان می‌دهند. این اخلاقیات با نگرش‌هایی پیوند خوردند که نتیجه هم‌نشینی سامان پیشین اجتماعی-اقتصادی با موقعیت‌های مادی جدید است. نگرش‌های جدید نسبت به کار و زندگی و تلاش شکل گرفت به طوری که هسته سخت این اخلاقیات جدید، «تلاش» برای کسب درآمد در «کم‌درسترین» شکل ممکن است.

مشخصاً وقتی از سازوکارهای تغییر در اخلاقیات اقتصادی حرف می‌زنیم، ناگزیر پای دولت (به معنای وسیع آن یعنی حاکمیت) به وسط کشیده می‌شود. امتداد پربیندالیسم به صورت شبکه‌های حامی-پیرو خود را در ادارات منطقه قلعه‌گنج بازتولید می‌کند و در عمل سوژه‌ها با دستگاه‌های مختلف دیوانسالارانه مانند بانک‌ها، اداره جهاد کشاورزی، منابع طبیعی، دفتر نمایندگی بنیاد، کمیته امداد، دادگستری و غیره مواجهند که سازمان‌دهی بخشی از اموراتش در اختیار آن‌هاست. نکته مهم در اینجا این است رویه معمول سازمان‌دهی و پاسخ‌دهی، در شبکه روابط حامی-پیرو حل شده و در عملاً بدون دسترسی به این شبکه، کاری از پیش نمی‌رود. از طرف دیگر؛ دسترسی مردم به اینترنت پرسرعت، اینستاگرام و نیز افزایش کمی تحصیل‌کرده‌های منطقه که از دانشگاه‌های شهرهای بزرگ‌تر فارغ شده‌اند، مقدمات تغییرات شگرفی را در نگرش مردم که فقط سابقاً محدود به منطقه خودشان بود، فراهم آورده است.

۴- مسئله انسان اضافی: وضعیت پربیندال به تحول نامتقارن فکشدگی اقتصاد از میدان‌های اجتماعی منجر شد. تحولی که به همراه خود، آداب و رسوم منطقه را سست کرد و در اعماق نگرش مردم تأثیر گذاشت. این تغییرات در نگرش به پدیداری اخلاق اقتصادی‌ای منجر شد که بیش از پیش بیان‌کننده خودبنیادی اقتصاد از جامعه است. در این میان مقاومت مضاعف مردم در مقابل این دگرگونی بسته به سرمایه‌هایی که دارند، متفاوت است. افرادی که سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی و اطلاعاتی مناسب دارند، می‌توانند به هر نحو گلیم خود را از آب بیرون بکشند اما «انسان‌های اضافی» روستا هیچ چاره‌ای در مقابل این سیل عظیم ندارند.

مردم منطقه مجبور به انتخاب شدند. عده‌ای کماکان به صورت حداقلی در تلاشند که سامان قبلی را ادامه دهند و عده‌ای نیز که سرمایه‌های لازم را دارند سودای «شغل زدن» دارند اما سودای شغل زدن برای همه کار نمی‌کند و اینگونه می‌شود که تبدیل شدن به انسان اضافی حتمیت ناگزیر وضعیت‌شان می‌شود؛ و چون پولی ندارند که سروشت‌شان را پیش‌خرید کنند دیگر به آن اهمیتی نمی‌دهند.

خطاست که فکر کنیم انسان‌های اضافی فقط در روستای سلمانیه از منطقه قلعه گنج پدیدار شده‌اند. این امر باید تحقیق شود که آیا وضعیت پربیندال در هر لحظه در حال تولید انسان‌هایی اضافی در سراسر ایران است یا نه. باید مطالعه شود که آیا در روستاهای کوچک این روندها عریان شده‌اند و با چشم نه چندان مسلح قابل رویت هستند یا نه. اما باید دقت شود وضعیتی که انسان اضافی تولید می‌کند در شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها در پس خروارها روند دیوانسالارانه و زندگی روزمره با جمعیت زیاد خود را پنهان می‌کند.

۵- تقاطع پربیندالیسم و سیاست‌های نولیبرال: پربیندالیسم در تقاطع با سیاست‌های نولیبرال که توسط دست راست دولت از اواخر دهه ۱۳۶۰ به بعد اجرایی شده بود، اول از همه باعث تشدیدافتگی وضعیت پربیندال در درون خود دولت شد و در ادامه نیز امتداد آن در بازوهای گسترده حاکمیت در سراسر کشور علی‌رغم ظاهر دولت‌زدایانه‌ای که سیاست‌های نولیبرال به خود می‌گیرند، شبکه حامی-پیرو و شخصی‌شدن روابط در قلب دیوان‌سالاری دولتی را رقم زد. ترکیب تکینه این وضعیت در انضمامیت ایران در نهایت به این معناست که صرفاً با کلید واژه نولیبرالیسم نمی‌توان به وضعیت دقیق و توضیح‌دهنده از ماجرا رسید و مفاهیم انضمامی‌تر و پیچیده‌تری که از آزمون مشاهده و تحلیل در پژوهش‌های میدانی سربلند بیرون آمده‌اند استفاده کرد.

پیشنهادهای کاربردی: بر مبنای یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که تقویت نهادهای محلی و مشارکت دادن ساکنان در فرآیند تصمیم‌گیری‌های توسعه‌ای می‌تواند از تشدید شکاف‌های اجتماعی جلوگیری کند. همچنین بازنگری در سیاست‌های مدیریت منابع آب، افزایش شفافیت در تخصیص تسهیلات و حمایت‌های دولتی، و کاهش وابستگی طرح‌های توسعه‌ای به روابط حامی-پیرو از جمله اقداماتی است که می‌تواند به بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی منطقه کمک کند. علاوه بر این، حمایت از مشاغل پایدار و متناسب با ظرفیت‌های بومی منطقه، به ویژه برای جوانان فاقد سرمایه اقتصادی و اجتماعی، می‌تواند از گسترش وضعیت «انسان اضافی» و اشکال مختلف رهاشدگی اجتماعی جلوگیری کند.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی: پژوهش حاضر بر یک مطالعه موردی در روستای سلمانیه-اردوگاه متمرکز بوده است. از این رو، انجام مطالعات تطبیقی در سایر مناطق جنوب کرمان و دیگر مناطق پیرامونی ایران می‌تواند به ارزیابی میزان تعمیم‌پذیری یافته‌ها کمک کند. همچنین پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، رابطه میان پربیندالیسم، سیاست‌های توسعه‌ای، و شکل‌گیری گروه‌های حاشیه‌ای در بسترهای شهری نیز مورد مطالعه قرار گیرد. بررسی تجربه زنان، مهاجران و نسل‌های جدید روستایی در مواجهه با تحولات اخلاق اقتصادی و معیشتی نیز می‌تواند ابعاد تازه‌ای از مسئله را آشکار سازد. افزون بر این، مطالعه سازوکارهای مقاومت، سازگاری و بازسازی همبستگی اجتماعی در برابر فرآیندهای فک‌شدگی اقتصاد، از دیگر مسیرهای پژوهشی قابل توجه در ادامه این بحث خواهد بود.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول در رشته جامعه‌شناسی دانشگاه تهران است. نویسندگان مراتب سپاس و قدردانی خود را از داوران پایان‌نامه به‌دلیل ارائه دیدگاه‌ها، پیشنهادها و نقدهای ارزشمند و سازنده که نقش مهمی در بهبود و ارتقای کیفیت این مقاله داشته‌اند، ابراز می‌کنند. مسئولیت هرگونه خطا، کاستی یا نارسایی احتمالی در متن حاضر بر عهده نویسندگان است.

منابع

اباذری، ی.، و ذاکری، ع. (۱۳۹۷). سه دهه همشینی دین و نولیبرالیسم در ایران. *نقد اقتصاد سیاسی*. <https://pecritique.com/wp-content/uploads/2019/02/abazari-zakeri-on-neoliberalism.pdf>

- ایرنا (۱۳۷۴). سد تنظیمی و انحرافی بر روی رودخانه هلیل در جیرفت امسال به بهره برداری می‌رسد. ۹ مرداد ۱۳۷۴.
<https://www.irna.ir/news/6992953>
- ایرنا (۱۳۸۵). استاندار کرمان در جلسه هماهنگی راه اندازی کشت و صنعت‌های استان گفت: تا کنون هیچ گونه نظارتی بر اجرای طرح احرار در جنوب این استان نشده است. ۲ بهمن ۱۳۸۵.
<https://www.irna.ir/news/7685502>
- ایرنا (۱۳۹۲). بهره‌برداری از ۴۹ طرح پرورش شتر در قلعه‌گنج آغاز شد. ۱۳ شهریور ۱۳۹۲.
<https://www.irna.ir/news/80801667>
- ایرنا (۱۳۹۲). تحصیل دانش‌آموزان کپرنشین در دمای بالای ۴۵ درجه. ۱۳ مهر ۱۳۹۲.
<https://www.irna.ir/news/80845077>
- ایرنا (۱۳۹۳). ۱۷ طرح عمرانی در شهرستان قلعه‌گنج افتتاح می‌شود. ۱ شهریور ۱۳۹۳.
<https://www.irna.ir/news/81282748>
- ایسنا (۱۳۸۷). دهیار روستای کنگرو بخش چاه دادخدا شهرستان قلعه‌گنج: آب آشامیدنی سالم نداریم، پزشک عمومی در روستا وجود ندارد، نبود مدرسه راهنمایی مانع ادامه تحصیل دانش‌آموزان است. ۱۱ دی ۱۳۸۷.
<https://www.isna.ir/news/8710-07062>
- ایسنا (۱۳۸۸). سیل به ۱۲۰ واحد روستایی در جنوب کرمان آسیب وارد کرد/ فرماندار قلعه‌گنج: ۶۰ هکتار از مزارع گندم و جالیز بر اثر سیل دچار آب گرفتگی شده است. ۱۸ بهمن ۱۳۸۸.
<https://www.isna.ir/news/8811-10445>
- ایسنا (۱۳۹۱). محرومیت در کوچه‌های رمشک - قلعه‌گنج کرمان جولان می‌دهد/ فریاد محرومیت در جنوب استان کرمان. ۱۱ بهمن ۱۳۹۱.
<https://www.isna.ir/news/91111106573>
- بورديو، پ. (۱۳۹۹). درباره دولت؛ کلاس‌های کالج فرانسه ۱۹۸۹-۱۹۹۲. ترجمه سروش قرائی. تهران: انتشارات مولی.
- بورديو، پ. (۱۳۸۷). گفتارهایی درباره ایستادگی در برابر نئولیبرالیسم. ترجمه علیرضا پلاسید. تهران: نشر اختران.
- بورديو، پ. (۱۴۰۳). نظریه کنش. ترجمه مرتضی مردیها. تهران: نقش و نگار.
- پوراحمد، ا.، رجایی، س.، و رحمانی‌اصل، م. (۱۳۹۸). پهنه‌بندی و تعیین قابلیت اراضی جهت دفن پسماندهای شهری با استفاده از روش-AHP-Fuzzy در محیط GIS - مطالعه موردی: شهر قلعه‌گنج. *اطلاعات جغرافیایی سپهر*، ۲۸(۱۰۹): ۱۰۷-۱۲۱.
<https://doi.org/10.22131/sepehr.2019.35641>
- پولانی، ک. (۱۴۰۲). دگرگونی بزرگ؛ خاستگاه‌های سیاسی و اقتصادی روزگار ما. ترجمه محمد مالجو. تهران: نشر پردیس دانش.
- تسنیم (۱۳۹۳). استاندار کرمان با اشاره به ظرفیت‌های کشاورزی و معدنی موجود در شهرستان قلعه‌گنج گفت: منطقه ویژه اقتصادی قلعه‌گنج راه‌اندازی می‌شود. ۲۱ اردیبهشت ۱۳۹۳.
<https://tasnimnews.ir/366184>
- جشان شهریاری، ن.، جلالیان، ح.، حاج‌علیزاده، ا.ح.، و نصیری‌زارع، س. (۱۳۹۹). دیدگاه زنان روستایی در مورد تأثیر طرح توان‌افزایی جامعه محلی شهرستان قلعه‌گنج بر توانمندسازی زنان (مورد: دهستان سرخ‌قلعه). *راهبردهای توسعه روستایی*، ۷(۳): ۲۸۷-۳۰۱.
<https://doi.org/10.22048/rdsj.2021.242421.1863>
- حیدروند، م.، استعلاجی، ع.، و اسدیان، ف. (۱۴۰۳). بررسی ابعاد تاب‌آوری محلی در مواجهه با خشک‌سالی؛ مطالعه موردی: شهرستان قلعه‌گنج استان کرمان، مسکن و محیط روستا. ۴۳(۱۸۵): ۳-۱۲.
<https://doi.org/10.22034/43.185.3>
- خارایی، خ.، و عزیزی، م. (۱۴۰۰). اثربخشی درمان فعال‌سازی رفتاری به شیوه گروهی بر افسردگی، اضطراب و افزایش کیفیت زندگی در زنان سرپرست خانوار شهرستان قلعه‌گنج. *فصلنامه ایده‌های نوین روانشناسی*، ۱۰(۱۴): ۸-۱۰.
<http://jnip.ir/article-1-580-fa.html>
- داودآبادی، ا. (۱۴۰۲). تحلیل ظرفیت‌سازی سازگاری نهادی دست‌اندرکاران در مواجهه با خشک‌سالی و تغییر اقلیم (منطقه مورد مطالعه: شهرستان قلعه‌گنج، جنوب استان کرمان). اولین همایش ملی کشاورزی دانش‌بنیان، تغییر اقلیم و امنیت غذایی، کرج.
<https://civilica.com/doc/2014560>
- رستمی، م. و ملک‌حسینی، ع. (۱۴۰۲). بررسی اثرات برنامه‌های محرومیت‌زدایی در ارتقاء پایداری اجتماعی و اقتصادی در شهرستان قلعه‌گنج، پایلوت اقتصاد مقاومتی کشور. *آمایش محیط*، ۱۶(۶۰): ۱۳۷-۱۶۲.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.2676783.1402.16.60.7.1>
- روزخوش، م. (۱۳۹۵). مفهوم توسعه و نسبت آن با سیاست و ایدئولوژی؛ تاملی جامعه‌شناختی در تحول مفهوم توسعه در ایران پس از انقلاب. رساله دکتری دانشگاه تهران.
- ریتزر، ج. (۱۴۰۱). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.

- قیداری، ح. و همکاران (۱۳۹۸). سنجش میزان توسعه یافتگی شهرستان های استان کرمان با استفاده از تکنیک ادغام. *برنامه ریزی منطقه ای*، ۹(۱): ۵۵-۷۲. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516735.1398.9.33.5.8>
- فارس (۱۳۹۲). فرماندار قلعه گنج گفت: مشکلات روستای هدف گردشگری کثیث در این شهرستان از جمله آب آشامیدنی و جاده برطرف می شود. ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۲. <https://farsnews.ir/Provinces/1367728380000820360>
- قربانی، م. (۱۳۹۹). تحلیل اعتبارسنجی ابعاد زیست پذیری جامعه محلی (منطقه مورد مطالعه: شهرستان قلعه گنج، استان کرمان). *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، ۵۱(۲): ۲۴۳-۲۶۱. <https://doi.org/10.22059/ijaedr.2019.281534.668755>
- کرمان نو (۱۴۰۳ الف). چالش های آبیاری در جنوب کرمان: خاموشی های برق، گندم کاران قلعه گنج را در تنگنا قرار داد. ۲۶ دی ۱۴۰۳. <https://kermaneno.ir/k/126204>
- کرمان نو (۱۴۰۳ ب). رئیس اداره امور آب منطقه ای شهرستان قلعه گنج: هزار و ۷۰۰ حلقه چاه غیرمجاز در قلعه گنج وجود دارد. ۱۹ اسفند ۱۴۰۳. <https://kermaneno.ir/k/128352>
- کرمان نو (۱۴۰۴). رئیس بنیاد مستضعفان: طرح قلعه گنج هنوز به بار ننشسته؛ باید راه را عوض کنیم. ۱۸ آذر ۱۴۰۴. <https://kermaneno.ir/k/136453>
- محسنی زاده کرمانی، ف.، حقیقی بروجنی، س.، سعادت، پ.، فائق، س.، و طبائیان، م. (۱۴۰۳). شناخت عوامل تأثیرگذار بر شکل گیری استخوان بندی و سازمان دهی مسکن کپری در روستای بنگرو (قلعه گنج، کرمان) مسکن و محیط روستا، ۴۳(۱۸۸): ۳۱-۴۶. <https://doi.org/10.22034/43.188.31>
- محمدی، ک. و طاهری، ا. (۱۳۹۶). بررسی رابطه کیفیت زندگی کاری با بهزیستی روان شناختی معلمان دوره اول متوسطه شهرستان قلعه گنج، سومین همایش تازه های روان شناسی مثبت نگر، بندرعباس. <https://civilica.com/doc/614616>
- مرتضایی، م. و انجم روز، س. (۱۳۹۸). تحلیل استقرارهای بخش چاه دادخدا شهرستان قلعه گنج، حوزه فرهنگی جازموریان. *مجله باستان شناسی*. ۳(۲): ۸۴-۷۱. <http://archi.richt.ir/article-10-300-fa.html>
- منوری، ن. و چگینی، س. (۱۴۰۱). فهم جامعه و سیاست در ایران امروز از خلال کشاکش مفاهیم بوروکراسی و پربیندالیسم. پنجمین همایش کنکاشهای مفهومی و نظری درباره جامعه ایران. <https://www.isa.org.ir>
- میرزایی، ش. و نوری پور، م. (۱۳۹۳). تحلیل موانع صنعتی شدن دام پروری مطالعه موردی: شهرستان قلعه گنج، استان کرمان. *پژوهش های روستائی*، ۵(۴): ۷۰۵-۷۳۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20087373.1393.5.4.1.4>
- مهر (۱۳۹۲). دو پیرزن که تنها آرزویشان داشتن شناسنامه است. ۱۴ مرداد ۱۳۹۲. <https://www.mehrnews.com/news/2110344>
- مهر (۱۳۹۳). افزایش مرگ و میر شترها در قلعه گنج / علت تلف شدن دامها مشخص نیست. ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۳. <https://www.mehrnews.com/news/2285706>
- نادری، ا.، یزدان پرست، م.، و قربانی، م. و عوض پور، ل. (۱۴۰۳). تحلیل خصوصیات ساختاری سرمایه اجتماعی در راستای مدیریت اجتماع محور سرزمین (مطالعه موردی: شهرستان قلعه گنج). مرتع. ۱۸(۱): ۸۴-۷۲. <https://rangelandsrm.ir/article-1-1281-fa.html>
- نادری خادم، و. (۱۳۹۸). طراحی مجتمع تفریحی فرهنگی شهر قلعه گنج با محوریت بهره گیری از فرهنگ و مصالح بومی، اولین همایش ملی معماری، عمران، گردشگری با رویکرد توسعه پایدار، همدان. <https://civilica.com/doc/952892>
- نیکنام، ح. و رضوی کنتی، سی. (۱۴۰۳). بررسی راهکارهای طراحی پایدار مسکن روستای بیابانی با توجه به اقلیم و شرایط بومی منطقه قلعه گنج / استان کرمان، پنجمین کنفرانس بین المللی دستاوردهای خلاقانه معماری، شهرسازی، عمران و محیط زیست در توسعه پایدار خاورمیانه، مشهد. <https://civilica.com/doc/2183880>
- وبر، ماکس (۱۳۹۴). *اقتصاد و جامعه*. ترجمه عباس منوچهری و مهرداد ترابی نژاد و مصطفی عمادزاده. تهران: نشر سمت.
- Ayodele, A. A., Musekiwa, T., & Oyedeji, J. K. (2026). Patronage Politicking in Africa: A Scoping Review of Emerging Issues of Clientelism and Prebendalism in South Africa, Nigeria and Zimbabwe. *Afrika Focus*, 39(1), 149-194. https://brill.com/view/journals/afoc/39/1/article-p149_8.xml

- Bucciferro, J. R. (2010). Economic Restructuring and Poverty/Income Inequality in Latin America. *Consilience: Journal of Sustainable Development*, 4, 1–16. <https://doi.org/10.7916/D8W0968K>
- Ebonine, V. C., & Okojie, T. A. (2024). Patronage politics and state creation in Nigeria. *African Social Science and Humanities Journal*, 5(3), 200-212. <https://doi.org/10.57040/yzmmtx21>
- Joseph, A, R (1987) *Democracy and Prebendal Politics in Nigeria, The Rise and Fall of The Second Republic*, Cambridge University Press, New York.
- Li, T. M. (2017). After development: Surplus population and the politics of entitlement. *Development and Change*, 48(6), 1247-1261. <https://doi.org/10.1111/dech.12344>
- Lobao, L., Tsvetkova, A., Hooks, G., & Partridge, M. D. (2021). Seeing the Local State: Poverty and Income Inequality across the United States during the Great Recession. *Sociology of Development: 1–32*. <https://doi.org/10.1525/sod.2019.0017>
- Madison, D. S. (2012). *Critical Ethnography: Method, Ethics, and Performance* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Nissanke, M. (2015). A Quest for Institutional Foundations towards Inclusive Development in Sub-Saharan Africa. *UNU-WIDER*. <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2015/938-1>
- Oni, E. (2017). Governance and prebendalism in Nigeria: The past, the present and the future. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 5(4), 424-436. <https://www.researchpublish.com/papers/governance-and-prebendalism-in-nigeria--the-past-the-present-and-the-future>
- Rogers, S. (2020). Fidesz, the state-subsumption of domestic business and the emergence of prebendalism: capitalist development in an ‘illiberal’ setting. *Post-communist economies*, 32(5), 591-606. <https://doi.org/10.1080/14631377.2019.1689001>
- Soyyigit, S. (2019). A Comparative Analysis of Causality Between Institutional Structure and Economic Performance for Developed and Developing Countries. *Montenegrin Journal of Economics*, 15(3), 37–51. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2019.15-3.3>
- Szelenyi, I. (2016). Weber’s theory of domination and post-communist capitalisms. *Theory and society*, 45(1), 1-24. <https://doi.org/10.1007/s11186-015-9263-6>
- Teichman, J. (2012). *Social Forces and States: Poverty and Distributional Outcomes In South Korea, Chile, and Mexico*, Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804782548>
- Thomas, J. (1993). *Doing critical ethnography*. SAGE Publications, Inc., <https://doi.org/10.4135/9781412983945>